

TECÂHULU'L-ÂRİF: KRONOLOJİK GEÇMİŞİ, TERİMLEŞME SÜRECİ, ÜSLÛBU VE AMACI

 Metin PARILDI^a

Öz

İki kelimededen oluşan bir terkip olan *tecâhulu'l-ârif*, “bilmemek” anlamındaki *cehl* kökünden *tefâul* formunda türetilmiş bir mastar olan ve “bilmezlikten gelmek, kendisini bilmiyormuş gibi göstermek” anlamına gelen *tecâhul* ile “bilen” anlamında ismu'l-fâil olan *ârif* kelimelerinden yapılmış ve “bilen bir kimsenin, bilmezlikten gelmesi” anlamına gelen bir isim tamlamasıdır. Arap belagatinde ise: “Bir nükteden (espriden, amaçtan) dolayı bilinen bir şeyin bilinmeyen şeklinde sunulması, söylenmesi” şeklinde kısaca tarif edilen bir bedî sanatıdır. Daha kapsamlı bir tarifi şöyle yapılabilir: Sözü kuvvetlendirmek amacıyla, şiirde, nesirde ve konuşmada kınama, şaşkınlık, iğneleme, aşağılama, abartılı övme, abartılı yerme, abartılı yüceltme, aşk yüzünden akli başından gitme, muhatabı itirafa zorlama, muhataba yakınlık sağlama gibi bir nükteye (amaca, espriye) dayanarak, bilinen bir hususun bilmiyormuş edasıyla sorulması ya da ifade edilmesi sanatıdır. Sistemantik belagatte bedî disiplini içinde yer alan *tecâhulu'l-ârif* sanatı aynı isimle veya farklı isimlerle ya da bu sanatın kapsamı içine giren örnekler, bazı kaynaklarda kimi zaman meânî disiplini içerisinde yer almıştır. Bu sanat, *tecâhulu'l-ârif* ve *mezcu's-şekk bi'l-yakîn*, *et-tecâhul*, *et-teşekkuk*, *sevku'l-ma'lûm mesâka gayrih*, *irhâu'l-inân*, *el-i'nât* gibi çeşitli terimlerle ifade edilmiş olsa da bunlar arasından *tecâhulu'l-ârif* terimi zamanla genel kabul görmüş ve sistemantik Arap belagatinin *bedî* disiplini içinde yerini almıştır. Bu sanatı isimlendirme problemindeki temel unsurlardan birinin Kur'ân-ı Kerîm'e gösterilen saygı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Bedi, Tecahulu'l-Arif.

TAJÂHUL AL-ÂRİF (FEIGNED IGNORANCE): CHRONOLOGICAL BACKGROUND, THE PROCESS OF BECOMING A TERM, STYLE, AND PURPOSE

Comprised of two words, *tajâhul al-ârif* (feigned ignorance, pretended

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, mparildi@erciyes.edu.tr

ignorance) is a noun phrase meaning "the ignorance of a person who knows." It is produced from the words *tajāhul*, which means "to pretend not to know", and *ārif*, which means "the one who knows." In Arabic rhetoric, on the other hand, it is a type of embellishment that is briefly described as "presenting or saying something known as unknown due to a purpose."

A more comprehensive definition can be achieved as follows: To strengthen the word in poetry, prose, and speech, with the aim of condemning, bewilderment, sarcasm, humiliation, exaggerated praise, exaggerated slander, exaggerated exaltation, a distraction from love, forcing the addressee to confess, and for the intimacy with the addressee, It is asking or expressing a known issue as if one did not know.

Tajāhul al-ārif has been expressed in different terms by the rhetoricians in the historical process. It is stated that Ibn al-Mu'tazz (d. 296 A.H./908 C.E.) was the first to mention this type of embellishment with the term *tajāhul al-ārif*. The later rhetoricians used various terms like *tajāhul al-ārif* and *mazj al-shakk bi al-yakīn*, *al-tajāhul*, *al-tashakkuk*, *savq al-ma'lūm masāqa gairih*, *irhā al-'inān*, *al-i'nāt*. Among these, the term *tajāhul al-ārif* gained general acceptance over time and took its place in the *ilm al-badī'* (science of discourse of embellishment) discipline of systematic Arabic rhetoric.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Arap belagatinde bir söz inceliği (nükte, espri) amacıyla, bilinen bir şeyi bilmiyormuş edasıyla sorma ya da ifade etme sanatı, tarihi süreç içerisinde belagat âlimleri tarafından farklı başlıklar altında ve bazen farklı içeriklerle ele alınmıştır. Bu sanatı "tecāhulu'l-ârif" adıyla ilk defa zikredenin İbnu'l-Mu'tezz olduğu belirtilmektedir.¹ Daha sonra gelen belagât âlimleri

¹ İbn Ebu'l-İsba' el-Mısrî, *Bedī'u'l-Kur'ân*, thk. Hıfni Muhammed Şeref (Kahire: Nahdatu Mısr, 1957), 50; İbn Ebu'l-İsba' el-Mısrî, *Tahrīru't-Tahbīr fī Sinâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İcâzi'l-Kur'ân*, thk. Hıfni Muhammed Şeref (Kahire: el-Cumhûriyyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslâmî, 1963), 135; Safiyyuddîn el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedī'iyye fī Ulûmi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedī'*, thk. Nesib Neşâvî (Beyrut: Dâru Sâdir, 1992), 117; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, thk. Kevkeb Deyâb (Beyrut: Dâru Sâdir, 2005), 2/299; İbn Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-Rebî' fī Envâi'l-Bedī'*, thk. Şâkir Hâdi Şukr (Necef: Matbaatu'n-Nu'man, 1969), 5/119.

tecâhulu'l-ârif ve *mezcu's-şekk bi'l-yakîn*², *et-tecâhul*³, *et-teşekkuk*⁴, *sevku'l-ma'lûm mesâka gayrih*⁵, *irhâu'l-'inân*⁶, *el-i'nât*⁷ gibi çeşitli terimler kullanmışlardır. Bunlar arasından *tecâhulu'l-ârif* terimi zamanla genel kabul görmüş ve sistematik Arap belagatının *bedî'* disiplini içinde yerini almıştır.

İki kelimeden oluşan bir terkip olan *tecâhulu'l-ârif*, “bilmemek” anlamındaki *cehl* kökünden *tefâul* formunda türetilmiş bir mastar olan ve “bilmiyormuş gibi görünmek, bilmezlikten gelmek, kendisini bilmiyormuş gibi göstermek, kendisine bilmiyormuş süsü vermek”⁸ anlamına gelen *tecâhul* ile “bilen” anlamında ismu'l-fâil (sıfat-fiil) olan *ârif* kelimelerinden yapılmış bir isim tamlamasıdır. Buna göre terkip, “bilen bir kimsenin, bilmezlikten gelmesi” anlamına gelmektedir. Belagatteki anlamı ise: “Bir nükteden (espriden, amaçtan) dolayı bilinen bir şeyin bilinmeyen şeklinde sunulması, söylenmesidir.”⁹ “Bir nükteden dolayı bilineni bilinmeyenine yerine koymaktır.”¹⁰

Kimi âlimlere göre bu sanatı isimlendirme problemindeki temel unsurlardan biri Kur'ân-ı Kerîm'dir. Arap şiirinde ve nesrinde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'de de bu sanatının örneklerinin çokça bulunmasından dolayı “cehl” kökünden türetilmiş olan “tecâhul” kelimesinin ayetlerle birlikte

² Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn: el-Kitabe ve's-Şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1952), 396.

³ Usâme b. Munkız, *el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî - Hâmid Abdulmecîd (Kahire: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960), 93; Kemâluddîn Abdulvâhid b. Abdulkerîm İbnu'z-Zemlekânî, *et-Tibyân fi 'Imi'l-Beyâni'l-Mutli' alâ 'Îcâzi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Matlûb-Hadîce el-Hadîsi (Bağdat: Matbaatu'l-Ânî, 1964), 188; Ebû Muhammed el-Kâsim el-Ensârî es-Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî' fi Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî'*, thk. Allâl el-Gâzî (Rabat: Mektebetu'l-Meârif, 1980), 277; Yahyâ b. Hamza el-'Alevî, *et-Tirâzu'l-Mutedammîn li-Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1914), 3/80; İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî, *er-Ravdu'l-Merî' fi Sinâ'ati'l-Bedî'*, thk. Rıdvân Benşakrûn (ed-Dâru'l-Beydâ: Dârun'-Neşri'l-Magribiyye, 1985), 131.

⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2/66.

⁵ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 537.

⁶ Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî'*, 277.

⁷ Bedruddîn b. Mâlik (İbnu'n-Nâzım), *el-Misbâh fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Husnî Abdulcelîl Yûsuf (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989), 88; Necmuddîn İbnu'l-Esîr el-Halebî, *Cevheru'l-Kenz: Telhîsu Kenzi'l-Berâ'a fi Edevâti Zevi'l-Yerâ'a*, thk. Muhammed Zaglûl Sellâm (İskenderiye: Munşetu'l-Meârif, 2009), 208.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kum: Neşru Edebi'l-Havze, 1405), 11/129.

⁹ es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşavî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2004), 48.

¹⁰ Muhammed 'Abdurraûf el-Munâvî, *et-Tevkîf 'alâ Muhimmâti't-Te'ârif*, thk. 'Abdulhamid Sâlih Hamdân (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1990), 91.

zikredilmesi hoş karşılanmamış ve bu durum bazı âlimleri başka terimler bulmaya zorlamıştır. İbnu'l-Mu'tezz, el-'Askerî, el-Bağdâdî, Usâme b. Munkız, İbnu'z-Zemlekânî, es-Sicilmâsî, el-'Alevî, İbn Kurkmâs gibi bazı âlimler ise *tecâhulu'l-ârif* ya da *et-tecâhul* terimlerini kullanmışlar ancak bu başlık altında Kur'ân-ı Kerîm'den örnek vermemişlerdir.

Tecâhulu'l-ârif, belâgatın alt başlıklarından biri olmasından dolayı, önceki dönemlerde de günümüzde de belâgat kaynakları içinde bir başlık olarak yerini almıştır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde tecâhulu'l-ârif tahsis edilmiş bağımsız çalışmaların yetersiz olduğu, bu hususta literatürde genel bir boşluk olduğu görülmüştür. Arapça yazılmış olan beş makalede konu, her boyutuyla ele alınmamış; bunlardan ikisinde Kur'ân-ı Kerîm özelinde, birinde Hadîs özelinde, birinde Hz. Hüseyin'in sözleri özelinde ve birinde de pragmatik açıdan ele alınmıştır. Türkiye'de bu konuda kaleme alınmış makale veya lisansüstü düzeyde bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konu hakkında ulaşabildiğimiz tek bağımsız çalışma Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde İsmail Durmuş tarafından kaleme alınmış "Tecâhül-i Ârif" maddesidir.

Arap dili belagatini teorik ya da edebî eleştiri bağlamında ele alan belli başlı kişileri esas alarak taradığımız kaynaklarda tecâhulu'l-ârif kavramının, aynı isimle veya farklı isimlerle ya da bu kavramın kapsamına giren örneklerin, bazı kaynaklarda meânî disiplini içerisinde yer almış olduğu görülmüştür. Burada konunun hangi kaynakta nasıl ele alındığını kronolojik sırayla vermeye; daha sonra da bu sanatın üslûbunu ve amaçlarını, bu kaynaklardan çıkardığımız örneklerle açıklamaya çalışacağız.

A. Tecâhulu'l-Ârif Kavramının Kronolojik Geçmişi

1. İbnu'l-Mu'tezz (ö.296/908)

Bu kavram için ilk defa tecâhulu'l-ârif terimini *el-Bedî'* adlı kitabında İbnu'l-Mu'tezz kullanmış ancak tarifini yapmadan ve konuyla ilgili bilgi vermeden birkaç örnekle yetinmiştir.¹¹ Örnekleri sadece şiirden olup Kur'ân-ı Kerîm'den örnek vermemiştir. Zuheyr b. Ebî Sulmâ'ya ait olan ilk örnek hemen hemen tüm belâgat kitaplarında yer almıştır:

وَمَا أُدْرِى وَسَوْفَ إِحْأَلُ أُدْرِى - أَقْوَمُ أَلْ حِصْنِ أُمِّ نِسَاءٍ¹²

¹¹ İbnu'l-Mu'tezz, *Kitâbu'l-Bedî'*, thk. Ignatius Kratchkovsky (Beirut: Dâru'l-Mesîre, 1982), 62.

¹² el-A'lem el-Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980), 136; Ebu'l-Abbâs Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Mektebetu Harûni'r-Reşîd li't-Tevzî Dimeşk, 2008), 65.

“Bilmiyorum –sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler
yoksa kadın mı?”

Muhammed b. Ebû Umeyye'den şu beyitleri örnek veriyor:

فَدَيْتُكَ لَمْ تَشْبَعْ وَلَمْ تَرَوْ مِنْ هَجْرِي - أُنْتَسَحِسُ الْهَجْرَانَ أَكْثَرَ مِنْ شَهْرٍ
أَرَانِي سَأَسْأَلُو عَنْكَ إِنْ دَامَ مَا تَرَى - بِلَا ثِقَّةٍ لَكِنْ أَطْلُ وَلَا أُدْرِي¹³

“Kurban olduğum! Beni terk etmeye doymadın ve kanmadın; bir
aydan fazla terk etmeyi hoş karşılıyor musun? / Senin bu görüşün
devam ederse, emin olmamakla birlikte, ben de seni unutacağım ve
rahatlayacağım görüşümdenim ama (öyle olacağını) zannediyorum,
(kesin) bilmiyorum.”

2. Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö.400/1009)

Ebû Hilâl el-‘Askerî bu sanatı, *Kitâbu's-Sinâteyn* adlı eserinde *tecâhulu'l-ârif ve mezcû's-şekk bi'l-yakîn* başlığı altında vermektedir. Şiir ve nesir sanatlarıyla ilgili olan bu kitabını on bâba (ana bölüme) ayırmıştır. Birinci bölümde belâgat ve fesahat; ikinci bölümde sözün iyisini kötüsünü ayırt etme; üçüncü ve dördüncü bölümlerde nazım (söz dizimi); beşinci bölümde îcâz ve itnâb; altıncı bölümde alıntıların güzel ve kötü olanları, eserikâtu's-ş-i'riyye (şiir çalıntıları); yedinci bölümde teşbîh; sekizinci bölümde seci' ve izdivâc (iki unsurlu seci); dokuzuncu bölümde bedî sanatları; onuncu bölümde sözün giriş ve bitiriş kısımları, fasıl ve vasıl, kafiye, kafiyenin kusurları ve kötü kafiye ele alınmıştır. Sistematik belagatin meânî, beyân, bedî disiplinleri içinde yer alan konular, el-Askerî'nin sınıflandırmasında bu on bölüme dağıtılmış halde bulunmaktadır.

Dokuzuncu bölümün yirmi üçüncü alt başlığı olarak *tecâhulu'l-ârif ve mezcû's-şekk bi'l-yakîn* şeklinde bu sanata yer verilmiştir. el-‘Askerî bu sanatı “sözü güçlendirmek amacıyla, doğruluğu bilinen bir hususu, şüpheye düşülmüş bir üslupla ifade etmektir”¹⁴ şeklinde tarif etmiştir. Tarifindeki “şüphe” hususunu bu sanatın başlığına da koymuştur. Hem nesirden hem de şiirden örnekler vermiştir. Örneklerin bir kısmı kendi nesrinden ve şiirindedir. Diğer sanatların çoğunda Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vermesine rağmen bu sanata dair örnekler vermemiştir. Bunun sebebinin tecâhul kelimesini ayetlerle birlikte zikretmeyi uygun görmemesinden dolayı olması muhtemeldir.

el-‘Askerî edebiyatçılardan birinin mektubuna cevap olarak yazdığı

¹³ İbnu'l-Mu'tezz, *Kitâbu'l-Bedî'*, 62; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/68.

¹⁴ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 396.

kendi mektubunu nesir örneği olarak veriyor:

"سمعتُ بؤرود كتابك فاستفزني الفرح قبل رؤيته وهز عطفني المرح أمام مشاهدته، فما أدري أسمعُ بؤرود كتاب أم ظفرتُ بؤجوع شباب، ولم أدر ما رأيت: أخطُ مسطور أم روض ممتور أو كلام منثور، أم وشي منشور؟ ولم أدر ما أبصرت في أثنائه: أآيات شعر أم عُفود در؟ ولم أدر ما حملته: أعيتُ خلّ بوادٍ ظمان أم عوثُ سيق إلى هقان؟"¹⁵

"Mektubunun geldiğini duydum ve onu görmeden önce sevinçten yerimde duramaz oldum; gördüğümde ise neşeden iki yanım titredi. Bilmiyorum, mektubun gelişini mi işittim yoksa gençliğin geri dönüşünü mü elde ettim! Bilemedim, gördüğüm yazılı satırlar mıydı yoksa yağmurla sulanmış bir bahçe mi, mensur bir kelam mı, menşur bir nakış mı! Bilemedim, okurken gördüğüm şiir beyitleri miydi yoksa inci gerdanlıklar mıydı! Bilemedim, bunlar susuz vadiye gelen rahmet yağmuru muydu yoksa sıkıntı içindeki birine getirilen bir himmet mi!"

Yine kendi şiirinden şu beyitleri örnek veriyor:

أَنْعَزُ مَا أَرَى أَمْ أَفْخَوَانُ - وَقَدْ مَا بَدَأَ أَمْ خَيْرَانُ
وَوَظَرْتُ مَا تُقَلِّبُ أَمْ حَسَامٌ - وَلَفْظُ مَا تُسَاقِطُ أَمْ جُمَانُ
وَسَوَوْهُ مَا أُكَايِدُ أَمْ حَرِيقٌ - وَلَيْلٌ مَا أَفَاسِي أَمْ زَمَانُ.¹⁶

"Şu gördüğüm dişler midir yoksa papatya mı; endam mıdır şu görünen yoksa (incecik) bir dal mı? / Kol mudur şu salladığı yoksa keskin bir kılıç mı; söz müdür saçtığı yoksa inci mi? / Özlem midir şu katlandığım yoksa yangın mı; (sadece) bir gece midir şu sıkıntısını çektiğim yoksa uzun bir zaman mı?"

İbnu'l-Mu'tezz'den verdiği örnek:

كَمْ لَيْلَةٍ عَانَقْتُ فِيهَا بَدْرَهَا - حَتَّى الصَّبَاحِ مُوسِدًا كَفَّيْهِ
وَسَكَرْتُ لَا أَدْرِي أَمِنْ خَمْرِ الْهُوَى - أَمْ كَأَسْبِهِ أَمْ فِيهِ أَمْ عَيْنَيْهِ?¹⁷

"Nice geceler sabaha kadar, dolunayını kucakladım, kolları başımın altında. / Kendimden geçtim; bilmiyorum aşkın şarabından mı, kadehinden mi; yoksa ağzından mı gözünden mi?"

Aşağıdaki örnekleri daha sonraki kaynakların da çoğunda yer almaktadır:

¹⁵ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 396.

¹⁶ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 397.

¹⁷ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 397.

بِاللّٰهِ يَا طَبِيَّاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيَلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ¹⁸

“Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”

أَيَا طَبِيَّةَ الْوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَاجِلِي - وَبَيْنَ النَّقَا أَنْتِ أَمْ أُمُّ سَالِمٍ¹⁹

“Culâcil ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?”

أَرَيْتُكَ أَمْ مَاءُ الْعَمَامَةِ أَمْ حَمْرٌ؟ -²⁰

“... senin tükürüğün müdür yoksa yağmur suyu mu ya da şarap mı?”

3. İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö.456/1064)

İbn Reşîk, bu sanata *et-teşekkek* ismini vermiştir. Teşekkek sanatının şiirde, nesirde ve konuşmada nükteli esprili, güzel ve hoş ifadelerden olduğunu; guluv ve iğrâkın aksine insan nefesine tatlı geldiğini ve güzel bir etki bıraktığını belirtiyor. Teşekkek sanatının amacının, birbirine benzeyen iki şeyin, aralarında fark görülmeyecek ve biri diğerinden ayırt edilemeyecek kadar birbirine yakın olduğunu göstermek olduğunu söylüyor ve bunu Zuheyr'in şu beyitleri üzerinde açıklıyor:²¹

وَمَا أَذْرِي وَسَوْفَ إِخَالَ أَذْرِي - أَقْوَمُ آلَ حِصْنٍ أَمْ نِسَاءً

فَإِنْ قَالُوا: النِّسَاءُ، مُحَبَّاتٍ - فَحَقٌّ، لِكُلِّ مُحَصَّنَةٍ، هِدَاءٌ²²

“Bilmiyorum –sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı? / Eğer haremden saklanan kadınlar diyorlarsa, o halde erkeklerle evlenmeleri ve gerdeğe girmeleri uygun olur!”

İbn Reşîk, bu beyitlerde “onların erkek mi yoksa kadın mı olduklarının bilinmediğinin ifade edildiğini söylüyor ve bu ifadenin doğrudan doğruya “onlar kadındırlar” denilmesinden daha nükteli, daha hoş ve onaylamaya daha uygun olduğunu, bundan dolayı bu sanatın tercih edildiğini ve kesin bilgiye nispeten bu şüpheli ifadenin daha etkili olduğunu kolayca

¹⁸ el-'Arcî, *Dîvânu'l-'Arcî: Rivâyetu Ebi'l-Feth Usmân b. Cinnî*, thk. Hıdr et-Tâî - Reşîd El-'Ubeydî (Bağdat: eş-Şeriketu'l-İslâmiyye, 1956), 182.

¹⁹ Gaylân b. 'Ukbe el-'Adevî Zu'r-Rumme, *Dîvanu Zi'r-Rumme: Şerhu'l-İmâm Ebî Nasr Ahmed b. Hâtem el-Bâhilî*, thk. Abdulkuddûs Ebû Sâlih (Beirut: Muessesetu'l-İmân, 1982), 2/767.

²⁰ Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî, *Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî bi-Şerhi Ebi'l-Bekâ' el-'Ukberî*, nşr. Mustafâ es-Sekkâ'-İbrâhîm el-Ebyârî-Abdulazîz Şelebî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/123.

²¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 66.

²² Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

görebileceğimizi belirtiyor.²³

Daha sonra Arap şiirinden birçok örnek veriyor ve bu beyitlerdeki şüpheli ifade biçiminin kesin bilgiye nazaran ne kadar tatlı ve belagatli olduğunu belirtiyor. Örneklerden bir kısmı diğer kaynaklarda da yer alan yaygın örneklerdir:

بِاللَّهِ يَا طَبَّيَاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنْ الْبَشَرِ²⁴

“Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”

el-‘Arcî’nin aşağıdaki beyitte Zu’r-Rumme’nin yolunu izlediğini belirtiyor:²⁵

أَيَا طَبَّيَّةَ الْوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَاجِلِي - وَبَيْنَ النَّقَا أَنْتِ أُمُّ أُمَّ سَالِمٍ²⁶

“Culâcîl ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?”

Muhammed b. Ebî Umeyye’nin İbn Meyyâde’den etkilenerek nazmettiği aşağıdaki beyitlerde bu ifade tarzını daha hoş bir hale getirdiğini belirtiyor:

فَدَيْتُكَ لَمْ تَشْبَعْ وَلَمْ تَرَوْ مِنْ هَجْرِي - أَنْتَ حَسْبُ الْهَجْرَانِ أَكْثَرَ مِنْ شَهْرٍ

أَرَانِي سَأَسْأَلُو عَنْكَ إِنْ دَامَ مَا تَرَى - بِلَا ثِقَةٍ لَكِنْ أَطْلُ وَلَا أَدْرِي²⁷

“Kurban olduğum! Beni terk etmeye doymadın ve kanmadın; bir aydan fazla terk etmeyi hoş karşılıyor musun? / Senin bu görüşün devam ederse, emin olmamakla birlikte, ben de seni unutacağım ve rahatlayacağım görüşümdenim ama (öyle olacağını) zannediyorum, (kesin) bilmiyorum.”

el-Mutenebbî’nin aşağıdaki beyitlerden birincisini güzel söylediğine işaret ederek, sonraki beytin bunun saflığına bulandırdığını, tatlılığına acı kattığını ifade ederek eleştirmektedir:

أَرَيْتُكَ أَمْ مَاءُ الْعَمَامَةِ أَمْ حَمْرُ؟ - بِنَفِي بَرُودٍ وَهَوٍ فِي كَبِيدِي جَمْرٍ

أَذَا الْغُصْنُ أَمْ ذَا اللَّيْغِصُ أَمْ أَنْتِ فِتْنَةٌ - وَهَذَا الَّذِي قَبْلَهُ الْبَرَقُ أَمْ تَغْرُ²⁸

“(Bilmiyorum), bağrımda kor haline gelmiş ateş iken, ağzımda serin

²³ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, 66.

²⁴ Arcî, *Dîvân*, 182.

²⁵ Arcî, *Dîvân*, 67.

²⁶ Zu’r-Rumme, *Dîvan*, 2/767.

²⁷ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, 2/68.

²⁸ Mutenebbî, *Dîvân*, 2/123.

olan, senin tükürüğün müdür yoksa yağmur suyu mu ya da şarap mı?
/ (Şu gördüğüm boyun) dal mıdır, (kalçan) kum yığını mı yoksa
baştan çıkarıcı mısın; öptüğüm şimşek midir yoksa dişler mi?”

el-Kayrevânî'ye göre, bu şüpheli ifade tarzını şiirde ilk defa kullanan
İmruu'l-Kays'tır:

لَمَنْ طَلَّلَ دَارِسُ آيَهُ - أَضَرَ بِهِ سَالِفُ الْأَحْرُسِ

تَنَكَّرَهُ الْعَيْنُ مِنْ جَانِبٍ - وَيَعْرِفُهُ شَعْفُ الْأَنْفُسِ²⁹

“Geçen zamanların zarar verdiği, alametleri yok olmuş kalıntı kime
aittir? / Bir taraftan göz tanımıyor onu, (diğer taraftan) nefislerin
tutkusu onu tanyor.”

4. Usâme b Munkız (ö. 584/1188)

İbn Munkız, *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r* adlı eserinde bu sanatı “tecâhul”
başlığı altında veriyor ve Ebû Hilâl el-Askerî'nin şöyle tarif ettiğini söylüyor:
“Bu (sanat) şairin lâ edrî (bilmiyorum) demesi ya da istifham edatlarından
biriyle soru sormasıdır.”³⁰ Ancak el-Askerî'nin böyle bir tarifi
bulunmamaktadır. Yukarıda da geçtiği gibi “sözü güçlendirmek amacıyla,
doğruluğu bilinen bir hususu, şüpheyeye düşülmüş bir üslupla ifade etmektir”³¹
şeklindeki tarif ettiğini nakletmiştik. İbn Munkız, başka açıklama yapmıyor
ancak birçok örnek veriyor.

5. es-Sekkâkî (ö.626/1229)

Miftâhu'l-'Ulûm adlı eseriyle Arap belâgatında yeni bir çığır açan ve
dönüm noktasını belirleyen³² es-Sekkâkî, bu kitabını üç bölüme ayırmış,
üçüncü bölümde belâgat konularını ele almıştır.

Miftâhu'l-'Ulûm'da “manayla ilgili bedî sanatlarından biri de *sevku'l-
ma'lûm mesâka gayrih*” demekte ve *tecâhulu'l-ârif* sanatını bu şekilde
isimlendirmektedir. Bu sanatı “tecâhul” ile isimlendirmek istemediğini
belirtmektedir.³³ Kendisinden sonra gelen âlimler, es-Sekkâkî'nin bu tavrını,
Kur'ân'da bu sanatın örneklerinin çokça bulunması sebebiyle Kur'ân'a
gösterdiği saygıdan dolayı, Allah'ın kelamıyla “cehl” kavramını birlikte
zikretmeyi edebe uygun bulmadığı şeklinde yorumlamışlardır.³⁴ Esmâ Suûd

²⁹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/68.

³⁰ İbn Munkız, *el-Bedî'*, 93.

³¹ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 396.

³² İsmail Durmuş, “Sekkâkî, Ebû Ya'kub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
(İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

³³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 537.

³⁴ Ekmeluddîn Muhammed el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramadân
Sûfiye (Trablus: el-Munşetu'l-Âmme li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lâm, 1983), 659;

İdhâm bu konuda aydınlatıcı bir yorum yapmaktadır: “İlim ve marifet birbirinden ayrıdır, zira aralarında fark vardır. *Marifet*, müsem mânın zâtına yöneliktir; *ilim* ise müsem mânın hallerine yöneliktir. Söz gelişi: “عَرَفْتُ زَيْدًا” dediğin zaman kastedilen Zeyd’in şahsıdır. “عَلِمْتُ زَيْدًا” dediğin zaman ise kastedilen, fazlasıyla eksiğiyle Zeyd’in hallerini (durumunu) bilmektir. O halde marifet, bir şeyi düşünerek, ölçüp biçerek idrak etmektir; dolayısıyla marifet, ilimden daha hususidir. Çünkü marifet, bir şeyi diğerlerinden ayırt ederek tayin eden (belirleyen) bir bilgidir (ilimdir) ve düşünerek ulaşılan sınırlı bilgi hakkında kullanılır. Marifetin zıt anlamı inkâr, ilmin zıt anlamı ise cehldir. Bundan dolayı Allah hakkında “ya’lemu” denir, “ya’rifu” ve “ârifun” denmez. Belki de es-Sekkâkî’yi Kur’an’daki bu sanata *sevku’l-ma’lûm mesâka gayrih* demeye sevk eden nedenlerden biri budur.”³⁵

Sekkâkî bu sanata dair ayrıntılı bilgi vermemiş, üç örnekle yetinmiştir. İlk örneği Zu’r-Rumme’nin farklı beyitlerinin birinci şatrlarıdır:

أَذَاكُ أُمِّ نَمِيْشٍ بِالْوَشِيِّ أَكْرَمُهُ -³⁶

أَذَاكُ أُمِّ خَاصِبٍ بِالسِّيِّ مَرْتَعُهُ -³⁷

“Şu vahşi eşek mi deveme benziyor yoksa baldırları benekli yaban sığırı mı?”

“Şu vahşi sığırı mı deveme benziyor yoksa otağı Siyy çölünde bulunan ve bahar otları yemekten bacakları kızarmış erkek deve kuşu mu?”

Zu’r-Rumme, devesini sürat bakımından saydığı hayvanlarla karıştırdığı, bu konuda şüpheye düştüğü, birbirinden ayırt edemez olduğu zannını vererek ifadeyi kuvvetlendiriyor.

Hâricîlerden şair Leylâ bint Tarîfe ait olan ikinci örnek, tecâhulu’l-ârifin meşhur örneklerindedir:

أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَا لَكَ مُورِقًا؟ - كَأَنَّكَ لَمْ تَجْزَعْ عَلَى ابْنِ طَرِيفٍ³⁸

“Ey Habur’daki ağaçlar! Neyiniz var da yapraklısınız (yapraklarınızı

Sa’duddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhisi Miftâhi’l-‘Ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2013), 678; İbn Ma’sûm el-Medenî, *Envâru’r-Rebî‘ fi Envâi’l-Bedî‘*, 5/119; İbn Ya’kûb el-Magribî, *Mevâhibu’l-Fettâh fi Şerhi Telhisi’l-Miftâh*, thk. Halîl İbrâhîm Halîl (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 2/590.

³⁵ Esmâ Suûd İdhâm, “Tecâhulu’l-‘Ârif: Kırâetun Tedâvuliyye”, *Câmi’atu Bâbil Mecelletu Kulliyeti’t-Terbiyeti’l-Esâsiyye li’l-‘Ulûmi’t-Terbeviyye ve’l-İnsâniyye* 23 (2015), 75-76.

³⁶ Zu’r-Rumme, *Dîvan*, 1/74.

³⁷ Zu’r-Rumme, *Dîvan*, 1/114.

³⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 287, 538.

dökmemişsiniz)? Sanki İbn Tarîfe üzülmemiş gibisiniz!”

Şair, ağaçların üzülmüş yaprak dökmediğini bildiği halde bilmezlikten gelip onları azarlayarak duygularının daha kuvvetli olarak dile getirmektedir.

es-Sekkâkî üçüncü örneği Kur'ân-ı Kerîm'den vermiştir:³⁹

“{وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ}”⁴⁰ : *O halde biz veya siz, iki taraftan biri ya doğru yoldadır ya da açık bir sapkınlık içindedir.”*

es-Sekkâkî'nin tecâhulu'l-ârif konusuna meânî ile ilgili konular arasında da yer verdiğini ve yukarıdaki açıklamaların aksine “tecâhul” kelimesini kullandığını görüyoruz. *Tenkîru'l-musned ileyh* (müsned ileyh'in nekre yapılması) başlığı altında müsned ileyhin nekre yapılmasını gerektiren muktezay-ı hallerden birinin de “tecâhul” olduğunu söylemekte ve ayetler de olmak üzere şu örnekleri vermektedir:

“{وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا "هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمْرِقٍ إِنَّا لَنَعْلَمُ خَلْقَ جَدِيدٍ؟”

İnkâr edenler şöyle dediler: 'Size, çürüyüp paramparça olduğunuzda yeni bir yaratılıştta olacağınızı iddia eden bir adam gösterelim mi?"

أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَا لَكَ مُورِقًا؟ - كأنك لم تجزع على ابن طريف⁴²

“Ey Habur'daki ağaçlar! Neyiniz var da yapraklısınız (yapraklarınızı dökmemişsiniz)? Sanki İbn Tarîfe üzülmemiş gibisiniz!”

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ⁴³

“Yönetime gelseydiniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmayı ve akrabalık bağlarını darmadağın etmeyi mi umuyordunuz?”

6. İbnu'z-Zemlekânî (ö.651/1253)

İbnu'z-Zemlekânî, *et-tecâhul* terimini kullanıyor ve şöyle tarif ediyor: “Bildiğin bir şeyi, (muhabata) bilmediğin zannını vererek ve zikredilen iki şey (müşebbeh ve müşebbeh bih) arasında ortaya çıkan şiddetli benzerlikten dolayı bildiğin o şey hakkında içine şüphe düştüğü zannını vererek sormandır.”⁴⁴ İbnu'z-Zemlekânî, konuya üç meşhur örnek veriyor. İlk örneği, açıklamayla birlikte Zu'r-Rumme'den:

³⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 538.

⁴⁰ es-Sebe', 34/24.

⁴¹ es-Sebe', 34/7.

⁴² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 287, 538.

⁴³ *Muhammed*, 47/22.

⁴⁴ İbnu'z-Zemlekânî, *et-Tibyân*, 188.

أيا ظَبِيَّةَ الوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَاجِلٍ - وَبَيْنَ النَّقَا أَأَنْتِ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ؟⁴⁵

“Culâcıl ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?”

“Görünüşte ceylan ile Umm Sâlim’i ayıramayacak kadar kendisine cehalet nispet etmektedir. Gerçekte “ceylan” adıyla müsemmâ olanın kendisinde karışıklığa sebep olduğu ve ceylan Ummu Salim’e mi deniyor, Ummu Salim ceylana mı deniyor bilmediği zannını vermektedir.”⁴⁶

Diğer iki örneği açıklama yapmadan aktarıyor:

بِالله يَا ظَبِيَّاتِ القَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايِ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ البَشَرِ?⁴⁷

“Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”

وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ إِحْأَلُ أُدْرِي - أَقَوْمُ أَلِ جِصْنٍ أَمْ نِسَاءُ?⁴⁸

“Bilmiyorum –sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı?”

7. İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri (ö.654/1256)

İbn Ebu'l-İsba', tecâhulu'l-ârif terimini tercih etmiş ve bunun İbnu'l-Mu'tezz'in isimlendirmesi olduğunu, diğerlerinin *i'nât* diye isimlendirdiğini belirtmiştir. Tarifini şöyle yapmaktadır: “Sözü medih ya da zem edasıyla ifade etmek için veya aşkın şiddetli olduğuna delalet etmek için ya da teaccüp, tevbih ya da takrîr kastıyla mütekellimin gerçekte bildiği bir şeyi bilmezlikten gelerek sormasıdır.”⁴⁹

İbn Ebu'l-İsba', diğer belagat âlimlerinden farklı olarak tecâhulu'l-ârifî “mûceb” ve “menfi” olmak üzere ikiye ayırmakta, her kısmın da yine iki çeşidinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birinde istifhâmın, biri gerçek diğeri gerçek olmayan iki şeyden oluştuğunu; mütekellimin, biri hakkında konuşması, diğeri hakkında da muktezay-ı hâlin delalet etmesi için susması gerektiğini söylemekte ve şu ayetleri örnek vermektedir:

Teaccüp: “{أَبَشْرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ}⁵⁰ : İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız?”

⁴⁵ Zu'r-Rumme, *Dîvan*, 2/767.

⁴⁶ İbnu'z-Zemlekânî, *et-Tibyân*, 188.

⁴⁷ Arcî, *Dîvan*, 182.

⁴⁸ Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

⁴⁹ İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Bed'ü'l-Kur'ân*, 50; İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-Tahbîr*, 135.

⁵⁰ el-Kamer, 54/24.

51: {قَالُوا: يَا سَعْيِبُ أَصْلَاحُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ؟}

Dediler ki: *Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını, ya da servetlerimizle dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?* Kavminin Hz. Şuayb'a söylediği bu söz tevbiî bağlamında söylenmiştir.

Takrîr: {أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِهْنِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ} 52: *Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka tanrılar edin" diye sen mi dedin?*

Takrîr: {قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْئَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ!} 53: *Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim!*

İbn Ebu'l-İsba', yukarıdaki ayetlerin tecâhulu'l-ârifin "mûceb" olanının örnekleri olduğunu söylüyor, "menfi" olanına da şu ayeti örnek veriyor: 54

{مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ} 55: *Bu bir beşer değil, bu ancak asil, şerefli bir melektir!*

Bu ayetle ilgili yaptığı değerlendirmede şu ayrıntıya işaret ediyor: "Bu ayette kadınların fesahati Arapların fesahat anlayışının üstündedir. Araplar, güzellik bakımından çok hoşlarına giden tüm insanları cinlere benzetirlerdi. Kadınların ise Hz. Yusuf'u şerefli, yüce bir meleğe benzetmesi daha doğru, daha etkili ve daha uygun olmuştur." 56

Medih, zem ve aşk yüzünden aklı başından gitme nüktelerini içeren tecâhulu'l-ârif sırasıyla aşağıdaki örnekleri veriyor:

بَدَا فَرَاغَ فَوَادِي حُسْنِ صُورَتِهِ - فَعُلْتُ هَلْ مَلَكَذَا الشَّخْصُ أُمَّ مَلَكَذَا 57

"Göründü ve görünüşünün güzelliği gönlümü hayran bıraktı ve dedim ki: *Bu, ete kemiğe bürünmüş bir melek midir yoksa melik (kral) mi?*"

وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ إِحْالُ أَدْرِي - أَقَوْمٌ آلُ حِصْنٍ أُمَّ نِسَاءً 58

"Bilmiyorum -sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler

51 Hûd, 11/87.

52 el-Mâide, 5/116.

53 el-Enbiyâ, 21/62.

54 İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 51; İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-Tahbîr*, 136-137.

55 Yûsuf, 12/31.

56 İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Bedî'u'l-Kur'ân*, 51; İbn Ebu'l-İsba' el-Mısri, *Tahrîru't-Tahbîr*, 136-137.

57 Buhturî, *Dîvânu'l-Buhturî*, thk. Hasen Kâmil Es-Sayrafi (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 4/2626.

58 Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

yoksa kadın mı!”

بِاللَّهِ يَا طَبَّيَاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ⁵⁹

“Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”

8. İbn Mâlik (ö. 686/1287) Bedreddin b. Malik

İbn Mâlik, Tecâhulu'l-ârif kapsamına giren örnekleri “istifhâm” konusunda vermektedir. *Fî Ahvâli't-Taleb* başlıklı Beşinci Fasılın İstifhâm kısmında “Çoğu zaman istifham hakikat sınırını aşarak temenni, arz, tahdîd, tevbih, takrîf, tehdîd, tehekkum, teaccüp, tenbîh, takrîr, medihte ya da zemde mübâlağa, aşk yüzünden akli başından gitme, inkâr gibi muktezay-ı hâle uygun bir ifade biçimine varır.” diyor ve tecâhulu'l-ârif kavramının kapsadığı örnekleri veriyor.⁶⁰

İbn Mâlik, istifhamın hakikatin dışına çıktığı bu tür kelama *i'nât* dendiğini, İbnu'l-Mu'tezz'in bunu *tecâhulu'l-ârif* diye isimlendirdiğini söylüyor.⁶¹

9. es-Sicilmâsî (ö.704/1305'den sonra)

es-Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî'* adlı kitabında belagat başlıklarını mantık bilimindeki beş tümel içinde yer alan *cins* ve *nevi* (tür) bakımından tasnif etmiş; *îcâz*, *tahyîl*, *işâret*, *mübâlağa*, *vâsf*, *muzâhere*, *tavdîh*, *ittisâc*, *insinâ*, *tekrîr* olmak üzere “on cins” belirlemiştir. Bunların altında türleri sıralamış, aynı zamanda bu türleri orta cins yaparak bunların da altına diğer türleri yerleştirmiştir.

Bu tasnifte tecâhulu'l-ârif, *mübâlağa* cinsinin altında yer almaktadır. *Mübâlağayı* üstün cins olarak almış altında *adl* ve *mübâlağa* türlerine yer vermiştir. *Mübâlağa* türünü aynı zamanda orta cins olarak alıp altına *iğrâk*, *tedâhul*, *istizhâr*, *itnâb*, *selb* ve *îcâb* türlerini yerleştirmiştir. Bunlardan da yine *iğrâk* türünü aynı zamanda orta cins olarak alıp bunun altına *guluuv*, *tecâhul*, *tecrîd* ve *istisnâ* neveleri koymuştur. Bunlardan da *tecâhul* türünü cinsi mutavassıt yaparak altında *teşkîk* ve *tecâhul* (tecâhulu'l-ârif) türlerine yer vermiştir.⁶² Aslında, tecâhulu'l-ârif kapsamına giren ifadeleri ikiye ayırmış ve bu ifadelerin bir kısmına *tecâhul* türünde bir kısmına da *teşkîk* türünde yer vermiştir.

es-Sicilmâsî, teşkîkin amacını açıklarken İbn Reşîk'in teşekkuk

⁵⁹ Arcî, *Dîvân*, 182.

⁶⁰ İbn Mâlik, *el-Misbâh*, 83–89.

⁶¹ İbn Mâlik, *el-Misbâh*, 88.

⁶² Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî'*, 271–278.

hakkında yaptığı açıklamayı⁶³ olduğu gibi aktararak “birbirine benzeyen iki şeyin, aralarında fark görülemeyecek ve biri diğerinden ayırt edilemeyecek kadar birbirine yakın olduğunu göstermektir” diyor⁶⁴ ve şu örnekleri veriyor:

“{أَتَوَاصُوا بِهِ} : Birbirlerine bunu mu tavsiye etmişler?⁶⁵”

Daha doğrusu onlar azgın bir topluluktur.”

أَيَا طَبِيبَةَ الْوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَاجِلٍ - وَبَيْنَ التَّقَا أَنْتِ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ؟⁶⁶

“Culâcîl ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?”

أَرَيْفَاتُ أُمِّ مَاءِ الْعَمَامَةِ أَمْ حَمْرُ؟ - بِنَفِي بَرُودٌ وَهَوَى فِي كَبِدِي جَمْرٌ⁶⁷

“(Bilmiyorum), bağırında kor haline gelmiş ateş iken, ağzımda serin olan, senin tükürüğün müdür yoksa yağmur suyu mu ya da şarap mı?”

es-Sicilmâsî'nin teşkik türünde yer verdiği örnekleri incelediğimizde, genellikle istifham hemzesi ve tahyîr edatı “... أَمْ ... : ... midir, yoksa ... mi?” ile yapılan tecâhulu'l-ârifleri görmekteyiz.

İkinci tür olarak sınıflandırdığı *et-Tecâhul* başlığı altında da şunları söylüyor: “Buna *tecâhulu'l-ârif* ve *irhâu'l-înân* da denir. İçinde bir tür göz yumma, müsamaha ve nezaket olması bakımından bu türe *et-tecâhul* deniyor. Özü şudur: Bir bakıma müsamaha göstermek ve inatlaşmayı sona erdirmek için sözü bilmeyen bir kimse konumunda söylemek; gerçekte değil de sadece lafızda şüpheye düşürücü şekilde ifade etmektir. Allah Teâlâ'nın şu sözü bunun örneklerindedir.”⁶⁸

“{وَأَيُّكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ} : ... O halde ya biz ya da siz; iki taraftan biri, ya doğru yolda ya da açık bir sapıklık içindedir.” Bunun anlamı, “Biliyorum ki ben, doğru yol üzereyim, sizler ise apaçık bir sapıklık üzeresiniz.” demektir fakat Hz. Peygamber, gerçekte şüphesi olmadığı halde, görmezlikten gelerek, müsamaha göstererek sözü şüphe ve bilmezlikten

⁶³ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde*, 2/66.

⁶⁴ Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî*, 276.

⁶⁵ *ez-Zâriyât*, 51/52.

⁶⁶ Zu'r-Rumme, *Dîvân*, 2/767.

⁶⁷ Mutenebbî, *Dîvân*, 2/123.

⁶⁸ Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî*, 277.

⁶⁹ es-Sebe', 34/24.

gelmeye dayalı bir üslûpla ifade etmiştir.⁷⁰

Şu ayet de bunun örneklerindendir:

“قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ”⁷¹ : De ki: *Rahmân'ın çocuğu olsaydı ona ibadet edenlerin başında ben olurum.*”

Hassân b. Sâbit'in şu beyti de bunun örneklerindendir:⁷²

أَهْجُوهُ وَلَسْتُ لَهُ بِكُفٍّ - فَشَرُّكُمْ خَيْرٌكُمْمَا الْفِدَاءُ⁷³

“Ona denk olmadığın halde onu yeriyor musun? / İkinizin en şerlisi, en hayırlı olana feda olsun.”

10. İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî (ö. 721/1321)

İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî *er-Ravdu'l-Merî' fî Sinâ'ati'l-Bedî'* adlı eserinde Telhîsu'l-Miftâh geleneğinden çok farklı bir sistem görmekteyiz. Aristo mantığı ve eleştiri yönteminden etkilenecek yazılmış⁷⁴ olan kitap, üç ana bölüme (bâba) ayrılmış olup her bölüm ana başlıklar (fasıllar) ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Birinci bölüm *Belagat ve Bedi İlmine Giriş*; ikinci bölüm *Lafzın Kastedilen Amaca Doğru Yönelmesi Bakımından Kısımları*; üçüncü bölüm *Lafzın Manaya Delaleti Yönünden Kısımları* başlıklarını taşımaktadır.

Lafzın Kastedilen Amaca Doğru Yönelmesi Bakımından Kısımları başlıklı ikinci bölümde; a) Bir şeyden başka bir şeye geçme (konuyu değiştirme), b) Bir şeyi başka bir şeye benzetme, c) Bir şeyi başka bir şeyle değiştirme (istiâre, kinaye, ta'rîz vb.), d) Bir şeyin başka bir şeyle tafsili adlı fasıllar bulunmaktadır. Makale konumuz olan *tecâhul*, ikinci bölümdeki *Bir Şeyin Başka Bir Şeyle Tafsili* (Ayrıntılandırılması) alt başlığı altında yer almaktadır. Bu başlık altında Taksîm, Teşkîk, Tecâhul, İttisâ', Tadmîn, Tavdîh (Husnu'l-Beyân), Tefsîr şeklinde isimlendirdiği belâgat konuları yer almaktadır. Tecâhul konusu sadece bir örnekle kısa bir şekilde ele alınmıştır: “Şu ayette olduğu gibi tecâhul, tafsîldendir. ⁷⁵{وَأِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ}

: *O halde biz veya siz, iki taraftan biri ya doğru yoldadır yahut açık bir sapıklık içindedir.*” Bizim doğru yol üzerinde olduğumuz ve inkârcıların ise apaçık bir sapıklık içinde olduğu bilinmektedir. Fakat o, bilmezlikten gelme, müsamaha

⁷⁰ Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî'*, 277.

⁷¹ ez-Zuhuf, 43/79.

⁷² Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî'*, 277.

⁷³ Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, thk. Velîd Arafât (Beyrut: Dâru Sâdir, 2006), 1/18.

⁷⁴ İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî, *er-Ravdu'l-Merî'*, 8.

⁷⁵ es-Sebe', 34/24.

ve tartışmayı en az çabayla kestirip atmak ve gerçekte hiç şüphe olmayan bu konu hakkında düşünceleri hususunda zaman vermek amacıyla sözü şüpheli bir şekilde vermiştir.”⁷⁶

11. İbnu'l-Esîr el-Halebî (ö.737/1336)

Necmuddîn İbnu'l-Esîr el-Halebî bu sanatın iki isminin olduğunu, nazımda ve nesirde geçenlere *tecâhulu'l-ârif*, Kur'ân'da geçenlere ise saygıdan dolayı *i'nât* denildiğini, zira Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerinden herhangi birini *tecâhulu'l-ârif* ismiyle zikretmenin uygun olmayacağını söylemiştir.⁷⁷

el-Halebî, *tecâhulu'l-ârif*i şöyle tarif ediyor: “Mütekellim, hakkında konuştuğu şeyin gerçeğini bilerek sözünü söylerken, bilmezden gelme ve fesahat gösterisi yapma amacıyla sözünü başka bir ifade biçimiyle icra etmek için, gerçekte bildiği şey hakkında soru sormasıdır.”⁷⁸

el-Halebî, bu sanatın çeşitli kısımlarının olduğunu, medih, zem, takrîr, tevbih gibi amaçlarla söylenenlerinin olduğunu belirtiyor. Takrîr amaçlı olana “{أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِهْنِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ}”⁷⁹ : *Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka tanrılar edin” diye sen mi dedin?*; teaccüp amaçlı olana “{أَبَشْرًا مِنَّا وَاحِدًا تَتَّبِعُهُ}”⁸⁰ : *İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız?*; tevbih amaçlı olana da “{قَالُوا: يَا شُعَيْبُ أَصْلَافُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرِكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا {نَشَاءُ}؟}”⁸¹ : *Dediler ki: Ey Şuayb! Atalarımızın taptiklarını, ya da servetlerimizle dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor?*” ayetlerini *i'nât* örnekleri olarak veriyor. Aşağıdaki beyitleri de *tecâhulu'l-ârif* örnekleri olarak veriyor:

والله ما أدري بأيِّ صفاتيِّ - مَلِكُ القلوبِ بِأَسْرِهِا فِي أَسْرِهِ

أَبُو جَهْهِ أَمْ شَعْرِهِ أَمْ نَحْرِهِ - أَمْ تُعْرِهِ أَمْ رَدْفِهِ أَمْ حَصْرِهِ⁸²

“Vallahi bilmiyorum, hangi nitelikleriyle tüm kalplere hâkim oldu, onları esir aldı? / Yüzüyle mi, saçıyla mı, göğüs dekoltesiyle mi, ağzıyla mı, kalçasıyla mı, beliyle mi?”

⁷⁶ İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî, *er-Ravdu'l-Merîf*, 131.

⁷⁷ İbnu'l-Esîr el-Halebî, *Cevheru'l-Kenz*, 208.

⁷⁸ İbnu'l-Esîr el-Halebî, *Cevheru'l-Kenz*, 208.

⁷⁹ el-Mâide, 5/116.

⁸⁰ el-Kamer, 54/24.

⁸¹ Hûd, 11/87.

⁸² İbnu'l-Esîr el-Halebî, *Cevheru'l-Kenz*, 209.

أَرَيْتُكَ أَمْ مَاءُ الْعَمَامَةِ أَمْ حَمْرٌ؟ - بِنَيْ بَرُودٍ وَهُوَ فِي كَبِدِي جَمْرٌ⁸³

“(Bilmiyorum), bağrımda kor haline gelmiş ateş iken, ağzımda serin olan, senin tükürüğün müdür yoksa yağmur suyu mu ya da şarap mı?”

12. Hatib el-Kazvîni (ö. 739/1338)

Arap belagati teorisyenlerinden olan el-Kazvîni, diğer ilimlerde olduğu gibi Arap belagatinde otorite kabul edilmiştir. Arap belagatinde zevkiselimi esas alan gelenekçi edebiyat ekolüne karşı kuralı esas alan kelâm ve felsefe ekolü gelişirken, el-Kazvîni durumu kelâm ekolü lehine çevirmiş ve bu ekole son şeklini vermiştir. Bunun sonucunda belâgat, bir taraftan akıl ve mantığa dayalı tanım ve kurallarla ilmî bir formasyon kazanırken diğer taraftan duyguya ve duyarlığa dayalı edebî ruhtan uzaklaşmıştır. el-Kazvîni, belâgati belirli tanım, ilke ve kuralları bulunan ve bunlar yoluyla başkalarına, özellikle ana dili Arapça olmayanlara da kolaylıkla anlatılabilen ilmî bir disipline dönüştürmüştür.⁸⁴

el-Kazvîni, es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'unun belâgatla ilgili üçüncü bölümünün kısaltarak *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserinde yeniden yazmıştır. Daha sonra da *el-Îdâh* adıyla bu kitabın şerhini yapmıştır. Ancak müellif, bir başkasının eserini özetleyen veya açıklayan bir âlim konumunda kalmayıp kendine özgü bir belâgat anlayışı geliştirmiştir. Belagatin birçok konusunda Sekkâkî'nin görüşlerini reddedip orijinal görüşler ortaya koyan Kazvîni, Sekkâkî'nin beyan ilminin sonunda yer verdiği fesahat ve belâgat konularını girişte ele almış, belâgat ve fesahati kesin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. el-Kazvîni, meânî ilmini mantıkî bir yaklaşımla sekiz temel konuya ayırmış, bu tasnif daha sonraki belâgat âlimi tarafından aynen benimsenmiştir. es-Sekkâkî'nin beyan ilmi tanımını yetersiz görüp onun andığı unsurları kullanarak bu ilmi yeniden tarif etmiştir. el-Kazvîni, bedî' ilmini belagatten bağımsız bir ilim olarak ele almış, bu ilmin daha sonra da kabul edilen tanımını onun tarafından yapılmıştır. es-Sekkâkî'nin yirmi olan bedî sanatını otuz sekize çıkarmıştır.⁸⁵

el-Kazvîni, es-Sekkâkî'nin tecâhulu'l-ârifi “sevku'l-ma'lûm mesâka gayrih” şeklinde isimlendirmesini benimsemiş ancak bir ekleme yaparak sevku'l-ma'lûm mesâka gayrih li-nuktetin ke't-tevbîh ve'l-mubâlaga fi'l-

⁸³ Mutenebbî, *Dîvân*, 2/123.

⁸⁴ İsmail Durmuş, “Kazvîni, Hatîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

⁸⁵ Durmuş, “Kazvîni, Hatîb”.

medh ev fi'z-zemm ve't-tedelluh fi'l-hubb"⁸⁶ şekline dönüştürmüştür. Bu uzun isimlendirme aynı zamanda bu sanatın tarifini de içermektedir: "Tevbîh, medihte mübâlağa, zemde mübâlağa, aşk yüzünden akli başından gitmek gibi bir nükteden (espriden, amaçtan) dolayı bilinen bir şeyin bilinmeyen şeklinde ifade edilmesi".⁸⁷

el-Kazvîni, sırasıyla tevbîh, medihte mübalağa, zemde mübalağa ve aşk yüzünden akli başından gitme noktelerine dayalı şu meşhur örnekleri vermiştir:

أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَا لَكَ مُورِقًا - كَأَنَّكَ لَمْ تَجْرَعْ عَلَى ابْنِ طَرْيْفٍ⁸⁸

"Ey Habur'daki ağaçlar! Neyiniz var da yapraklısınız (yapraklarınızı dökmemişsiniz)? Sanki İbn Tarîfe üzülmemiş gibisiniz."

أَلْفَعْ بَرَقِ سَرَى أَمْ ضَوْءُ مِصْبَاحٍ - أَمْ ائْتَسَمَتْهَا بِالْمُنْظَرِ الصَّاحِي؟

"Şu etrafa yayılan bir şimşek parıltısı mıdır yoksa bir lambanın ışığı mı yoksa sevgilinin apaçık görüntüsüyle gülümsemesi mi?"???

وَمَا أُدْرِي وَسَوْفَ إِحْأَلُ أُدْرِي - أَقَوْمٌ أَلْ حِصْنِ أَمْ نِسَاءُ⁸⁹

"Bilmiyorum -sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı?"

بِاللَّهِ يَا ظَبِيَّاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ⁹⁰

"Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?"

13. Yahyâ b. Hamza el-'Alevi (ö.749/1348)

el-Alevî bu sanatı "et-Tecâhul" olarak isimlendirmiştir. Tarifi ez-Zemlekânî'nin tarifine çok benzemektedir: "Bildiğin bir şeyi, bilmediğin zannını vererek ve yine bildiğin o şey hakkında içine şüphe düştüğünü, zikredilen iki şey (müşebbeh ve müşebbeh bih) arasında bir belirsizlik (karışıklık) ortaya çıktığı zannını vererek sormandır. Bu da kelamı en üst dereceye çıkaran istiarenin amaçlarından biridir."⁹¹ el-'Alevi, ez-Zemlekânî'nin tarifine "istiarenin amaçlarından biridir" ilavesini yaparak bu sanatı istiarenden saymıştır.

⁸⁶ Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el- Hatîb el-Kazvîni, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*, thk. Abdurrahmân el-Berkûkî (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1932), 100.

⁸⁷ Hatîb el-Kazvîni, *et-Telhîs*, 100.

⁸⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 287, 538.

⁸⁹ Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

⁹⁰ Arcî, *Dîvân*, 182.

⁹¹ Alevi, *et-Tirâz*, 3/45.

Yine el-Alevî de bu sanata meşhur örneklerden vermiştir:

أيا طَبِيَّةَ الوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَاجِلٍ - وَبَيْنَ التَّقَا آأَنْتِ أُمُّ أُمِّ سَالِمٍ؟⁹²

“Culâcil ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?”

بِالله يَا طَبِيَّاتِ القَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ البَشَرِ?⁹³

“Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?”

وَمَا أَدْرِي وَسَوْفَ إِخَالَ أَدْرِي - أَقَوْمُ أَلِ حِصْنِ أُمِّ نِسَاءٍ?⁹⁴

“Bilmiyorum –sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı?”

el-Alevî, *ciddiyet amaçlı mizahı* (el-Hezl ellezî yurâdu bihi'l-cidd) tecâhul sanatının mülhâkı saymakta ve bunu şu örnekle açıklamaktadır:

إِذَا مَا تَمِيمِي أَتَاكَ مُفَاجِرًا - فَعُلْ: عَدَّ عَنِّ ذَا، كَيْفَ أَكُلُّكَ لِلصَّبِّ؟

“Temîm kabilesinden biri sana öğünerek gelirse de ki: Geç bunları, keler (kertenkele) yemen nasıl? (Sen bize ondan bahset!)”???

İstifhamın ciddiyet ve mizahı bir araya getirmesine rağmen alay, istihza, küçümseme, ironi, aşağılayıcı mizah yoluyla verildiğini ve amacının ciddiyet olduğunu belirtmekte; “Sen arzuladığın yüksek bir merteye olan övünmeyi geç bana alışkanlığın olan keler yemeden bahset.” anlamına geldiğini söylemektedir. Aralarında açık bir farklılık olsa da, bu istifhamın tecâhule benzediğini ifade etmektedir.⁹⁵

14. Safiyyuddîn el-Hillî (ö.749/1348)

Safiyyuddîn el-Hillî, tecâhulu'l-ârif ismini İbnu'l-Mu'tezz'in verdiğini, es-Sekkâkî'nin ise buna Sevku'l-ma'lûm mesâka gayrih dediğini söyleyerek, “mütেকellimin, teaccüp, takrîr, izkâr ya da tevbîh gibi nedenlerle bildiği bir şeyi sormasından ibarettir” şeklinde tarif etmektedir. Takrîr, taaccüp ve tevbîh amacıyla sorulan sorulara Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler vermiştir.⁹⁶

“{وَمَا تَلْكَ يَمِينِكَ يَا مُوسَى؟}⁹⁷: Sağ elindeki nedir ey Musa?”

Bu ayetteki istifhâmın, takrîr ve izkâr için olduğunu belirtmiştir. Başka

⁹² Zu'r-Rumme, *Dîvan*, 2/767.

⁹³ Arcî, *Dîvân*, 182.

⁹⁴ Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

⁹⁵ Alevî, *et-Tırâz*, 3/80.

⁹⁶ Safiyyuddîn el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, 117.

⁹⁷ Tâhâ, 20/17.

kaynaklarda bu ayet *te'nis* nüktesine örnek verilmektedir.⁹⁸

Teaccüb nüktesi taşıyan soruya şu ayeti örnek veriyor:

“{أَبْتَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ}”⁹⁹ : *İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız?”*

Hz. Şuayb'a kavminin sorduğu şu soruyu tevbih nüktesine örnek veriyor:

{قَالُوا: يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتَّكِفَ مَا يَغْتَدُّ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ}”¹⁰⁰ :

Dediler ki: Ey Şuayb! Atalarımızın taptıklarını, ya da servetlerimizle dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?”

Aşkta mübalağaya aşağıdaki beyitleri örnek veriyor:

أَجْفُونُ كَحِيلَةَ أُمِّ صِفَاخٍ - وَقُدُودُ مَهْرُورَةَ أُمِّ رِمَاخٍ¹⁰¹

“Sürmeli gözler (kirpikler) midir (gördüğüm) yoksa kılıçlar mı; salınan endamlar mıdır (gördüğüm) yoksa kargılar mı?”

يَا لَيْتَ شِعْرِي أَسِحْرًا كَانَ حُبُّكُمْ - أَرَأَى عَقْلِي أَمْ صَرَبًا مِنَ اللَّمَمِ¹⁰²

“Keşke bilseydim, aklımı başımdan alan bir büyü müdür sizin aşkınız yoksa bir çeşit delilik mi?”

15. İbn Hicce el-Hamevî (837/1433)

İbn Hicce el-Hamevî *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb* adlı eserinde, “tecâhulu'l-ârif” isimlendirmesinin İbnu'l-Mu'tez tarafından yapıldığını; es-Sekkâkî'nin bunu “سوق المعلوم مساق غيره، لنكتة المبالغة في التشبيه” : *Teşbihte mübâlağa nüktesi (esprisi) amacıyla bilinen bir şeyin bilinmeyen yerine konarak söylenmesi*” şeklinde ifade ettiğini söylüyor ancak es-Sekkâkî'nin ifadesinde “لنكتة المبالغة في التشبيه” : *teşbihte mübalağa nüktesiyle*” kısmı bulunmamaktadır.

Bunu daha sonra el-Kazvî'nî ilave etmiştir. el-Hamevî “tecâhulu'l-ârif”i şöyle tarif etmektedir: “Mütekellimin (konuşmacının), benzerlik ilişkisi kurulan iki şey arasında meydana gelen şiddetli benzerliğin, kendisinde *müşebbeh* ve *müşebbeh bihin* birbirine karışmasına sebep olduğu zannını uyandırmak amacıyla, bildiği bir şeyi bilmeyen bir kimse gibi sormasından ibarettir.” el-Hamevî, bunun amacının, sözün anlamına mübalağa katmak olduğunu

⁹⁸ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, 2/299-300.

⁹⁹ el-Kamer, 54/24.

¹⁰⁰ Hûd, 11/87.

¹⁰¹ Abdulganî en-Nâblusî, *Nefehâtu'l-Ezhâr alâ Nesemâti'l-Eshâr* (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.), 44; Kâsim b. Muhammed el-Halebî el-Bekrecî, *Hilyetu'l-Bedî' fi Medhi'n-Nebiyi's-Şefî'* (Haleb: el-Matbaatu'l-Azîziyye, 1293), 122.

¹⁰² Safiyuddîn el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, 117; Safiyuddîn el-Hillî, *Dîvânu Safiyuddîn el-Hillî* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 690.

belirtmekte ve şu örnekle açıklamaktadır:

“أَوْجُهَكَ هَذَا أَمْ بَدْرٌ؟” : *Bu, senin yüzün müdür, yoksa dolunay mı?*”

“Aslında mütekellim (hitab sahibi) yüzün dolunay olmadığını bilmektedir ancak mübalağalı (abartılı) bir şekilde yüzü güzellikle nitelendirmek istediği için bu istifhamlı ibareyi söylemiştir. Dolayısıyla bu ifadeden, yüz ve dolunay arasında aşırı bir benzerlik olduğu anlaşılmaktadır.”¹⁰³

Konuşmacının bildiği şey hakkındaki sorusu teşbih (benzerlik) taşımazsa bu soru, konunun dışında kalır, başka bir konunun alanına girer. Şu ayet buna örnektir:

“{وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى}” : *Sağ elindeki nedir ey Musa?*”

Buradaki soru mübalağa amaçlı olmayıp ya ısındırma amaçlıdır -çünkü çok yüce bir makamda bulunmaktadır- ya da Musa (a.s.)’ın bilmediği bir mucizeyi göstermek amaçlıdır.¹⁰⁵

Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın tanrı olduğunu iddia edenleri tevbih (kınamak, azarlamak) için Allah Teala’nın Hz. İsa’ya yönelttiği şu soru da bu türdendir:¹⁰⁶

“{أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ}” : *Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah’tan başka tanrılar edin” diye seni mi dedin?*”

İbn Hicce, bazı belagatçilerin teşbih ya da başka bir yolla tecahulu’l-arif’in kapsamını genişlettiklerini ve böylece medih (övme), zem (yerme) ve tazimde mübalağa, tahkîr (aşağılama), tevbih (kınama), takrîr (muhataba yaptığı eylemi kabul ettirme, itiraf ettirme), tedelluh fi’l-hubb (aşk yüzünden aklı başından gitme) gibi bir nükte (espri) amacıyla yapıldığını belirtmekte ve birçok örnekler vermektedir.

İbn Kurkmâs (ö.882/1478) ve Ebu’l-Bekâ el-Kefevî de (ö.1095/1684) İbn Hicce’nin verdiği tarif ve bilgilerin aynısını aktarmışlardır.¹⁰⁸

¹⁰³ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, 2/299.

¹⁰⁴ Tâhâ, 20/17.

¹⁰⁵ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, 2/299-300.

¹⁰⁶ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, 2/299-300.

¹⁰⁷ el-Mâide, 5/116.

¹⁰⁸ Nâsiruddîn Muhammed b. Kurkmâs, *Zehru’r-Rebî’ fi Şevâhidi’l-Bedî’*, thk. Mehdî Es’ad ‘Arâr (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2007), 217; Ebu’l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyat: Mu’cem fi’l-Mustalahât ve’l-Furûk el-Lugaviyye*, thk. Adnân Derviş - Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1998), 517.

Dört döneme ayrılan belagat ilminin miladi 14. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl sonlarına kadar devam eden Üçüncü Döneminde belagat ilimlerinde bir duraklama başlamış, bu dönemde yapılan çalışmalar, Telhîsu'l-Miftâh üzerine yazılan şerh, hâşiye ve ta'likât şeklinde olmuştur. Artık İslâm dünyasında müstakil eserler yerine çeşitli ilimlerde mantikî birtakım tarif, tasnif ve değerlendirmelerle yetinilmiş, belâgata dair çalışmalarda da bu durum açık bir şekilde kendini göstermiştir. Bu dönemde belâgatla ilgili eserlerde beyân, meânî ve bedî' şeklindeki üçlü tasnif aynen devam etmiştir. 19. Yüzyıl sonlarından günümüze kadar devam edegelen Dördüncü Dönemde ise, klasik tarz belâgat çalışmalarının yanında, İslâm dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra birtakım yenilik arayışları da başlamıştır. Ancak, bu yenilikler de sonuçta klasik belagat anlayışına modern bir görüntü verme şeklinden öteye geçememiştir.¹⁰⁹

B. Tecâhulu'l-Ârif'in Üslûbu

Araştırma boyunca kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre tecâhulu'l-ârif için şöyle bir genel çerçeve belirleyebiliriz: Sözü kuvvetlendirmek amacıyla, şiirde, nesirde ve konuşmada kınama, şaşkınlık, iğneleme, aşağılama, abartılı övme, abartılı yerme, abartılı yüceltme, aşk yüzünden akli başından gitme, muhatabı itirafa zorlama, muhataba yakınlık sağlama gibi bir nükteye (amaca, espriye) dayanarak, bilinen bir hususun bilmiyormuş edasıyla sorulması ya da ifade edilmesi sanattır.

Tecâhulu'l-ârif üslûbunda en önemli husus bir nükteye (amaca, espriye) dayanması gerektiğidir. Söz gelişi "أَوْجُهَكَ هَذَا أَمْ بَدْرٌ؟" Bu, senin yüzün müdür, yoksa dolunay mı?" cümlesi, aslında cevabı istenen bir soru cümlesi değildir. Çünkü mütekellimin dolunay ile yüzü birbirine karıştırması imkansızdır. O halde bu sorunun bir nüktesi (amacı) olmalıdır ki o da, muhatabı abartılı övmedir (medihte mübalağa).

Tecâhulu'l-ârif sanatı hem inşâî cümlelerle hem de ihbârî cümlelerle yapılabilir. İnşâî cümleler genellikle soru (istifhâm) içeren cümlelerdir. Bu soru mütekellimin, muhataptan cevabını beklemediği retorik bir sorudur. İbn Munkız, Ebû Hilâl el-Askerî'ye atfen tecâhulu'l-ârif'in tarifini verirken "Şairin lâ edrî (bilmiyorum) demesi ya da istifham edatlarından biriyle soru sormasıdır"¹¹⁰ demiştir.

İstifhâmlı cümleler, "لَا أَدْرِي \ مَا أَدْرِي : *bilmiyorum ...*" ya da "مُ أَدْرٍ : *bilmedim*

¹⁰⁹ Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/380-383.

¹¹⁰ İbn Munkız, *el-Bedî'*, 93.

...” ifadesiyle birlikte istifham hemzesi ve tahyîr edatı “... أم ... أ : ... midir, yoksa ... mi?” kullanılarak yapılır:

وسكرت لا أدري أمن خمر الهوى - أم كأسيه، أم فيه، أم عينيه؟¹¹¹

“Kendimden geçtim; bilmiyorum aşkın şarabından mı, kadehinden mi; yoksa ağzından mı gözünden mi?”

وما أدري وسوف إخال أدري - أقوم آل حصن أم نساء؟¹¹²

“Bilmiyorum -sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı?”

Sadece istifham hemzesi ve tahyîr edatı “... أم ... أ : ... midir, yoksa ... mi!”

kullanılarak da tecâhulu'l-ârif sanatı yapılabilir. Bunun en güzel örneği Ebû Hilâl el-‘Askerî'nin şu beyitleridir:

أَنْعَرَ مَا أَرَى أَمْ أَقْحَوَانٌ - وَقَدْ مَا بَدَأَ أَمْ خَيْرَارٌ

وَوَطَّرَ مَا تُقَلِّبُ أَمْ حُسَامٌ - وَلَلْفُظُّ مَا تُسَاقِطُ أَمْ جُمَانٌ

وَشَوْقٌ مَا أُكَابِدُ أَمْ خَرِيْقٌ - وَلَيْلٌ مَا أُفَاسِي أَمْ زَمَانٌ¹¹³

“Şu gördüğüm dişler midir yoksa papatya mı; endam mıdır şu görünen yoksa (incecik) bir kamış mı? / Kol mudur şu salladığı yoksa keskin bir kılıç mı; söz müdür saçtığı yoksa inci mi? / Özlem midir şu sıkıntısını çektiğim yoksa yangın mı; (sadece) bir gece midir şu katlandığım yoksa uzun bir zaman mı?”

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, istifhâmın yanında çoğu zaman bu sanatla birlikte teşbih ve mübalâğa da bulunmaktadır. Bunlar genellikle abartılı övme ve yerme gibi amaçlarla söylenmişlerdir.

Tevbîh ya da takrîr gibi amaçlarla da soru cümleleri gelebilir. Allahu Teâlâ'nın Hz. İsa'ya hitaben: “{أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيْ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ}”¹¹⁴ : Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka tanrılar edin” diye sen mi dedin?” şeklinde yönelttiği soru bu türdendir. Allahu Teâlâ'nın Hz. İsa'nın böyle bir şeyi deyip demediğini bilmemesi imkânsızdır. O halde bu sorunun başka bir amacı olmalıdır ki o da, Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın tanrı olduğunu iddia edenleri kınamaktır. Dolayısıyla, ayette cevabı istenen bir soru olmayıp tevbih nükteli tecâhulu'l-ârif söz konusudur.

¹¹¹ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 397.

¹¹² Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

¹¹³ Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 397.

¹¹⁴ el-Mâide, 5/116.

Tecâhulu'l-ârif sanatının olduğu ihbârî cümleler ise, şu ayette olduğu gibi genellikle menfi olur: “¹¹⁵{ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ } : Bu bir beşer değil, bu ancak asil, şerefli bir melektir!”

C. Tecâhulu'l-Ârif'in Nükteleri (Amaçları)

*Miftâhu'l-'Ulûm'*da olmayan nükte ayrıntısını *et-Telhîs'*de görmekteyiz. es-Sekkâkî'nin “bilinen bir şeyin bilinmeyen şeklinde ifade edilmesi” ibaresinin arkasından, “tevbih, medihte mübâlağa, zemde mübâlağa, aşk yüzünden akli başından gitme gibi bir nükteden dolayı” ibaresi yer almaktadır.¹¹⁶ es-Sekkâkî'nin ibaresine nükte şartını el-Kazvîni'nin eklediği anlaşılmaktadır. Kendisinden önceki belagat âlimlerinde “nükte” şartının bulunmaması da bunu teyit etmektedir.

İbnu'l-Mu'tezz, Ebû Hilâl el-'Askerî, İbn Reşîk el-Kayrevânî, Hatîb Tebrîzî (ö.502-1109), Ebû Tâhir el-Bağdâdî (ö.517/1123), Usâme b. Munkız (ö. 584/1188), es-Sekkâkî, İbnu'z-Zemlekânî gibi el-Kazvîni'den önceki belagatçilerin tecâhulu'l-ârif örneklerini nükteleri zikretmeden doğrudan doğruya verdiklerini görmekteyiz.

el-Kazvîni, tecâhulu'l-ârifin nüktelerini *et-Telhîs'*te tevbîh (kınama), medihte mübâlağa, zemde mübâlağa, tedelluh (aşk yüzünden akli başından gitme) olarak saymıştır. Bunlara ek olarak tahkîr (aşağılama) ve ta'rîz (iğneleme) nüktelerini de *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâga'*da ilave etmiştir.¹¹⁷ Daha sonra gelen belagatçiler bunlara ta'zîmde mübâlağa (aşırı yüceltme), takrîr, taaccüp, izkâr gibi nükteleri eklemiştir.

el-Kazvîni'den sonra gelen belagatçilerin çoğu, tecâhulu'l-ârif örneklerini nükteleriyle birlikte vermişlerdir. Bu amaçların sayısı belagatçilere göre değişmektedir. *et-Telhîs'* şerhlerinde el-Kazvîni'nin saydığı nüktelere yenileri eklenmemiş aynı örneklerle yetinilmiştir.¹¹⁸ *et-Teftâzânî* bu sanatın yazıyla tespit edilemeyecek kadar çok nüktelerinin olduğunu¹¹⁹

¹¹⁵ Yûsuf, 12/31.

¹¹⁶ Hatîb el-Kazvîni, *et-Telhîs*, 100.

¹¹⁷ el-Hatîb el-Kazvîni, *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâga*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, 1985), 531.

¹¹⁸ Bahâuddîn es-Subkî, *Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003), 2/275-277; Sa'duddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 678-680; 'İsâmuddîn b. Arabşâh el-İsferâyînî, *el-Atvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulum* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2/447-449; İbn Ya'kûb el-Magribî, *Mevâhibu'l-Fettâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Halîl İbrâhîm Halîl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/590-593.

¹¹⁹ Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, thk. Ridâ Lutfî (Kum: Dâru'l-Fikr, 1411), 286.

not etmişse de kaynaklarda el-Kazvî'nin saydıklarına üç-dört nükte daha eklendiğini görmekteyiz ve hemen hemen tamamı şunlardan ibarettir: 1) Tevbîh (kınama, azarlama), 2) Medihte mübalağa (abartılı övme), 3) Zemde/hicivde mübalağa (abartılı yerme), 4) Tâzimde mübalağa (abartılı yüceltme), 5) Taaccüp (şaşıрма), 6) Tahkîr (aşağılama), 7) Ta'rîz (iğneleme, dokundurma), 8) Takrîr (muhabata yaptığı eylemi kabul ettirme, itiraf ettirme), 9) İnâs/Te'nîs (muhabata ısındırma, yakınlık kurma ve korkusunu giderme), 10) et-Tedelluh fi'l-hubb (aşk yüzünden aklı başından gitme).

1. Tevbîh (Kınama)

Allahu Teâlâ'nın Hz. İsa'ya hitaben: “أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيْ إِهْتَبِينَ مِنْ دُونِ¹²⁰” {أَنْتَ : Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka tanrılar edin” diye sen mi dedin?” şeklinde yönelttiği soru bu türdendir. Allahu Teâlâ'nın Hz. İsa'nın böyle bir şeyi deyip demediğini bilmemesi imkânsızdır. O halde bu sorunun başka bir amacı olmalıdır ki o da, Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın tanrı olduğunu iddia edenleri kınamaktır. Dolayısıyla, ayette cevabı istenen bir soru olmayıp tevbîh amaçlı tecâhulu'l-ârif vardır.¹²¹

Hâricîlerden şair Leylâ bint Tarîf'in kardeşi İbn Tarîfe söylediği mersiye-den alınan tevbîh amaçlı şu beyit belagat kaynaklarının çoğunda örnek olarak verilmiştir:

أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَا لَكَ مُورِقاً - كَأَنَّكَ لَمْ تَجْرَعْ عَلَى ابْنِ طَرِيفٍ

“Ey Habur’daki ağaçlar! Neyiniz var da yapraklısınız (yapraklarınızı dökmemişsiniz)? Sanki İbn Tarîfe üzülmemiş gibisiniz.”¹²²

Şair, bu beyitte kardeşinin ölümünden dolayı üzülp ağlayarak gözyaşları gibi yapraklarını dökmeleri gerektiği halde onun ölümüne kayıtsız kalarak yapraklarını dökmelerinden; ya da, matem içinde siyah renge bürünmeleri gerekirken yeşil renge bürünmelerinden dolayı Habur’daki ağaçları kınamaktadır. Aslında şair ağaçların yapraklı olmasının doğal bir olay olduğunu bilmektedir ama “neyiniz var da yapraklısınız?” sorusuyla bu gerçeği bilmezlikten gelmektedir.

2. Medihte Mübalağa (Abartılı Övme)

أَلَمْعُ بَرِّي سَرَى أَمْ ضَوْءُ مِصْبَاحٍ - أَمْ ائْتِسَامَتْهَا بِالْمَنْظَرِ الصَّاحِي؟

“Şu etrafa yayılan bir şimşek parıltısı mıdır yoksa bir lambanın ışığı

¹²⁰ el-Mâide, 5/116.

¹²¹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, 2/299-300.

¹²² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 287, 538.

mi yoksa sevgilinin apaçık görüntüsüyle gülümsemesi mi????

el-Buhturî'nin bu beyti, abartılı övme amacıyla ifade edilen tecâhulu'l-ârif sanatına örnektir. Sevgilinin tebessümünün şimşek parıltısı ya da lambanın ışığına benzemesinden dolayı şüphesi olmasa da şüpheye düştüğünü iddia etmesi tecahüldür.

بَدَا فَرَاعٌ حُسْنٌ صُورَتِهِ - فَقُلْتُ هَلْ مَلَكَذَا الشَّخْصُ أَمْ مَلَكَذَا¹²³

“Göründü ve görünüşünün güzelliği gönlümü hayran bıraktı ve dedim ki: Bu, ete kemiğe bürünmüş bir melek midir yoksa melik (kral) mi?”

3. Zemde/Hicivde Mübâlağa (Abartılı Yerme)

Abartılı yerme nüktesine dayanan tecâhulu'l-ârif örneği olarak hemen hemen tüm belâgat kaynaklarında Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın şu beyti örnek verilmektedir:

وَمَا أُدْرِي وَسَوْفَ إِخَالُ أُدْرِي - أَقْوَمُ آلَ حِصْنٍ أَمْ نِسَاءً¹²⁴

“Bilmiyorum –sanırım ileride bileceğim- Hısn oğulları erkek midirler yoksa kadın mı?”

Zuheyr bu beyitte, verdikleri sözü tutmayan ve savaştan kaçan Hısn oğullarının erkek mi yoksa kadın mı olduğunu bilmediğini söyleyerek şüpheye düştüğü zannını vermekte ve ifadeyi daha nükteli, daha hoş ve daha kuvvetli bir hâle getirmektedir. Doğrudan doğruya “Hısn oğulları kadındırlar” deseydi ifade zayıf ve tatsız olacaktı.

“Onların erkek mi yoksa kadın mı olduklarını bilmediğini göstermiştir. Bu ifade (doğrudan doğruya) “onlar kadındırlar” demesinden daha nükteli, daha hoş ve tasdiğe (inanmaya) daha uygundur. Bu sebepten dolayı bu sanatı tercih etmişlerdir. Sen bu şüphenin kesin bilgiye göre etkisinin nasıl olduğunu görüyorsun.”¹²⁵

4. Tâzimde Mübâlağa (Abartılı Yüceltme)

İbn Hicce, tâzimde mübalağa yapmak amacıyla da tecâhül üslûbuna başvurulduğunu söyleyip Abdulkâdir Geylânî'nin şu beyitlerini örnek göstermektedir:

أَظْمَأُ وَأَنْتَ الْعَذْبُ فِي كُلِّ مَنَهْلٍ - وَأُظْمَأُ فِي الدُّنْيَا وَأَنْتَ نَصِيرِي

¹²³ Buhturî, *Dîvân*, 4/2626.

¹²⁴ Şentemerî, *Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 136; Sa'leb, *Şerhu Şi'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, 65.

¹²⁵ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 66.

وعاژ علی حامی الحمی وهو قادرٌ - إذا ضاعَ في البئدا عقلاً بعبیر¹²⁶

“Ben susuzluk mu çekerim, sen her kaynaktaki tatlı su iken; ben bu dünyada zulme mi uğrarım, sen yardımcı, destekçim iken. / Ayıptır, korunacak şeylerin koruyucusu için, kaybolsa çölde bir devenin ayak bağı.”

5. Taaccüp (Şaşırma)

“أبتشراً مِنَّا واحداً تَتَّبِعُهُ؟”¹²⁷ : İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız?”

Sâlih (as)’ın kavminin bu sorusu cevap almak için sorulmamış, onun Allah’tan getirmiş olduğu mesajı yalanlama ve inkâr etmek amacıyla taaccüp üslubuyla sorulmuştur.

6. Tahkîr (Aşağılama)

“وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا "هَلْ نَدُوكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُبَيِّنُكُمْ إِذَا مَرَّكُمْ كُلٌّ مِّمَّكُمْ لِنَمِّكُمْ لِي خُلِقَ جَدِيدًا؟”¹²⁸ :

İnkâr edenler şöyle dediler: ‘Size, çürüyüp paramparça olduğunuzda yeni bir yaratılıştta olacağınızı iddia eden bir adam gösterelim mi?’”

İnkâr edenler, tahkîr amacıyla “racul (adam)” kelimesini kullanarak Hz. Peygamber’i aşağılamaya çalışmaktadırlar. Onların nezdinde çok iyi bilinen biri olmasına rağmen sanki onu hiç tanımıyorlarmış ve ondan herhangi bir adammış gibi bahsetmektedirler.

7. Ta’rîz (Dokundurma , İğneleme)

“... وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ”¹²⁹ : ... O halde ya biz ya da siz; iki

tarafтан biri, ya doğru yolda ya da açık bir sapıklık içindedir.”

Ayetin baş tarafında Allah Hz. Peygamber’e hitaben: “De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir? De ki: Allah’tır.” Yukarıdaki örnek bu ayetin devamı olarak gelmektedir: “O halde ya biz ya da siz; iki tarafтан biri, ya doğru yolda ya da açık bir sapıklık içindedir.”

Ayette hangi tarafın doğru yol üzere hangi tarafın da açık bir sapıklık üzere olduğu bilinmiyormuş gibi şüpheli bir ifade kullanılarak tartışma sona erdirilmekte ve müşriklerin bu konu hakkında düşünme fırsatı verilmektedir. Allah ve Resûlü’nün doğru yol üzerinde olduğu ve inkârcıların ise apaçık bir sapıklık içinde olduğu bilinmektedir. Fakat bilmezlikten gelme,

¹²⁶ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu’l-Edeb*, 2/307; Abdulganî en-Nâblusî, *Nefehâtu’l-Ezhâr alâ Nesemâti’l-Eshâr* (Beyrut: Âlemu’l-Kutub, ts.), 45 (*Nefehâtu’l-Ezhâr*’da “حامی الحمی” ifadesi “رَبِّ الحمی” şeklinde geçmektedir).

¹²⁷ el-Kamer, 54/24.

¹²⁸ es-Sebe’, 34/7.

¹²⁹ es-Sebe’, 34/24.

müsamaha ve tartışmayı en az çabayla kestirip atmak ve gerçekte hiç şüphe olmayan bu konu hakkında düşünceleri hususunda müşriklere zaman verme amacıyla söz şüpheli bir şekilde söylenmiştir.”¹³⁰

Hassân b. Sâbit'in şu beyti de bunun örneklerindedir:¹³¹

أَهْجُوهُ وَلَسْتَ لَهُ بِكُفٍّ - فَشَرُّكُمْ لِخَيْرِكُمْ الْفِدَاءُ¹³²

“Ona denk olmadığın halde onu yeriyor musun? İkinizin en şerlisi, en hayırlı olana feda olsun.”

Hassân b. Sâbit'in Ebû Süfyân'ı hicvettiği şiirinden alınan bu beyitte istifham, “inkârî istifhâm”dır. Ebû Süfyân'a “Sen ona (Hz. Peygamber'e) denk olmadığın halde onu hicvetmen yerinde değildir; en şerli olanın sen, en hayırlı olanın da Hz. Peygamber olduğunu biliyorum” demek istiyor. Burada şüpheli ifade kullanarak tarzde bulunuyor ve konuyu uzatmadan güçlü bir pozisyonda tartışmayı sona erdiriyor.

8. Takrîr (İtiraf Ettirme, İtirafa Zorlama)

Takrîr nükteli tecâhulu'l-ârifte bilinen bir hususu muhatabın ağzından duyma, onu itirafa zorlama ya da muhatabı kendisine sorulan hususu kabul etmeye sevk etme hedefi bulunmaktadır.

“أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا يَا إِبْرَاهِيمَ! ”¹³³ : *Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim!*”

Bu soru “evet” ya da “hayır” cevabı almak için sorulmamıştı. Putları Hz. İbrahim'in kırdığını kesin olarak biliyorlardı. Bunu bildikleri halde müşriklerin ona yönelttikleri bu sorunun amacı, onu itirafa zorlamak, yaptığı eylemi onun ağzından duymaktı.

9. İnâs/Te'nîs (Yakınlık Kurma , Muhatabı Isındırma)

Konuşmacının bildiği şey hakkındaki sorusu teşbih ve mübalağa içermiyorsa inâs ya da benzeri bir nükte söz konusudur. Aşağıdaki ayet bunun en iyi örneğidir:

“وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى؟ ”¹³⁴ : *Sağ elindeki nedir ey Musa?*”

Allah Teala'nın Hz. Musa'nın elindekinin ne olduğunu bilmemesi imkansızdır. Dolayısıyla, buradaki soru teşbih ve mübalağa amaçlı olmayıp ya ısındırma amaçlıdır -çünkü çok yüce bir makamda bulunmaktadır- ya da

¹³⁰ İbnu'l-Bennâ el-Merrâkuşî, *er-Ravdu'l-Merî*, 131.

¹³¹ Sicilmâsî, *el-Menza'u'l-Bedî*, 277.

¹³² Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 1/18.

¹³³ el-Enbiyâ, 21/62.

¹³⁴ Tâhâ, 20/17.

Hız. Musa'nın bilmediği bir mucizeye işaret etme amaçlıdır.¹³⁵

10. Aşk Yüzünden Aklı Başından Gitme (et-Tedelluh fi'l-Hubb)

Bu nüktede şairin ya da konuşmacının, sevgilisini başka bir varlıkla karıştırmaya dayanan bir mübalağa söz konusudur. Kaynaklardaki örneklerde genellikle şair sevgilisini ceylanla karıştırmakta ve sevgilisinin hangisi olduğunu ayırt edememektedir.

بِاللَّهِ يَا طَبَّيَاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا - لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ¹³⁶

"Allah aşkına söyleyin bana, vadinin ceylanları! Leylâm sizden mi yoksa Leylâ beşerden midir?"

أَيَا طَبَّيَّةَ الْوَعَسَاءِ بَيْنَ جُلَّالِجِلٍ - وَبَيْنَ التَّقَا أَنْتِ أَمْ أُمُّ سَالِمٍ¹³⁷

"Culâcil ile Nekâ arasındaki kumlu, yumuşak, verimli toprağın ceylanı, bu sen misin yoksa Ummu Sâlim mi?"

Sonuç

Arap belâgatinde bir nükte (espri) amacıyla, bilinen bir şeyi bilmiyormuş edasıyla sorma ya da ifade etme sanatı olan *tecâhulu'l-ârif* için farklı isimler kullanılmışsa da verilen örneklerle baktığımızda kapsamının aynı olduğu görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'e gösterilen saygıdan dolayı, *cehl* (bilmemek) kökünden türetilen *tecâhul* kelimesinin ayetlerle yan yana getirilmesinin hoş karşılanmaması da *tecâhulu'l-ârif* isimlendirme problemindeki temel unsurlardan biri olmuştur.

Kaynaklardaki bazı isimlendirmeler, bir terimin ötesinde ya çok uzun ya da bir cümle şeklinde gelmektedir. Terimlerin olabildiğince kısa olması gerektiği, hatta tek kelimedenden oluşan terimlerin daha kullanışlı olduğu açıktır. Belki de bu yüzden bazı belagatçiler, "tecâhulu'l-ârif (bilenin bilmezlikten gelmesi)" yerine kısaca "tecâhul (bilmezlikten gelme)" kelimesini bu sanatı ifade etmede yeterli görmüşlerdir.

Tecâhulu'l-ârif sanatında en önemli husus bir nükteye (espriye) dayanması gerektiğidir. Bu nüktelerden en çok başvurulanlar şunlar olmuştur: Tevbîh (kınama, azarlama), medihte mübalağa (abartılı övme), zemde/hicivde mübâlağa (abartılı yerme), tâzimde mübâlağa (abartılı yüceltme), taaccüp (şaşkınlık), tahkîr (aşağılama), ta'rîz (iğneleme, dokundurma), takrîr (muhataba yaptığı eylemi kabul ettirme, itiraf ettirme), înâs/te'nîs (muhatabı ısındırma, yakınlık kurma ve korkusunu giderme), et-

¹³⁵ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, 2/299-300.

¹³⁶ Arcî, *Dîvân*, 182.

¹³⁷ Zu'r-Rumme, *Dîvân*, 2/767.

tedelluh fi'l-hubb (aşk yüzünden aklı başından gitme).

İstifham (soru), teşbih, şüpheye düşme (müşebbeh ve müşebbeh bihi ayırt edememe) ve mübalağa çoğunlukla tecâhulu'l-ârifle birlikte bulunur. Alaylı ifade (ironik ifade) de tecâhulu'l-ârifte başvurulan yollardandır.

Tecâhulu'l-ârif içeren bir ifadede, standart gramer kurallarına göre çıkarılacak anlamın ötesinde bir şey kastedildiği için bu ifade, dilin alışılmış şeklinden bir sapmadır. Bu bağlamda, soru edatıyla yapılmış bir cümle aslında bir soru cümlesi değildir, cevabı beklenmeyen retorik bir sorudur. Tecâhulu'l-ârif sanatında anlam, dilin sentaks kurallarının ötesinde, bu sanata başvuran şairin, yazarın, konuşmacının duygularıyla, heyecanıyla belirlenir ve yönlendirilir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

‘ALEVİ, Yahyâ b. Hamza. *et-Tırâzu'l-Mutedammin li-Esrâri'l-Belâga ve ‘Ulûmi Hakâiki'l-İcâz*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-

Asriyye, 1914.

‘ARCÎ. *Dîvânu'l-Arcî: Rivâyetu Ebi'l-Feth 'Usmân b. Cinnî*. thk. Hıdr et-Tâî - Reşîd El-'Ubeydî. Bağdat: eş-Şeriketu'l-İslâmiyye, 1956.

‘ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh b. Sehl. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn: el-Kitabe ve's-Şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1952.

BÂBERTÎ, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *Şerhu't-Telhîs*. thk. Muhammed Mustafâ Ramadân Sûfiye. Trablus: el-Munşetu'l-Âmme li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lâm, 1983.

BEKRECÎ, Kâsim b. Muhammed el-Halebî. *Hilyetu'l-Bedî' fî Medhi'n-Nebiyi's-Şeffî'*. Haleb: el-Matbaatu'l-Azîziyye, 1293.

BUHTURÎ. *Dîvânu'l-Buhturî*. thk. Hasen Kâmil Es-Sayrafî. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.

CURCÂNÎ, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu't-Ta'rifât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2004.

DURMUŞ, İsmail. “Kazvînî, Hatîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

DURMUŞ, İsmail. “Sekkâkî, Ebû Ya'kub”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/332–334. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

HASSÂN b. SÂBÎT. *Dîvânu Hassân b. Sâbit*. thk. Velîd Arafât. Beyrut: Dâru Sâdir, 2006.

HATÎB el-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâga*. thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, 1985.

HATÎB el-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*. thk. Abdurrahmân el-Berkûkî. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1932.

İbn EBU'L-İSBA' el-MISRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm (Abdusselâm) b. Abdulvâhid b. Zâfir. *Bedî'u'l-Kur'ân*. thk. Hıfni Muhammed Şeref. Kahire: Nahdatu Mısır, 1957.

İbn EBU'L-İSBA' el-MISRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm (Abdusselâm) b. Abdulvâhid b. Zâfir. *Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*. thk. Hıfni Muhammed Şeref. Kahire: el-Cumhûriyyetu'l-Arabiyyetu'l-Muttehide Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslâmî, 1963.

- İbn HİCCE el-HAMEVÎ, Ebu'l-Mehâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. 'Alî. *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*. thk. Kevkeb Deyâb. Beyrut: Dâru Sâdir, 2005.
- İbn KURKMÂS, Nâsiruddîn Muhammed b. Kurkmâs b. Abdullah b. el-Aktemurî. *Zehru'r-Rebî' fî Şevâhidi'l-Bedî'*. thk. Mehdî Es'ad 'Arâr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- İbn MÂLİK, Bedruddîn b. Mâlik b. Muhammed b. Muhammed (İbnu'n-Nâzım). *el-Misbâh fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. thk. Husnî Abdulcelîl Yûsuf. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1989.
- İbn MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Kum: Neşru Edebi'l-Havze, 1405.
- İbn MA'SÛM el-MEDENÎ, Alî Sadruddîn. *Envâru'r-Rebî' fî Envâi'l-Bedî'*. thk. Şâkir Hâdî Şukr. Necef: Matbaatu'n-Nu'man, 1969.
- İbn MUNKİZ, Usâme. *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r*. thk. Ahmed Ahmed Bedevî - Hâmid Abdulmecîd. Kahire: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1960.
- İbn REŞİK el-KAYREVÂNÎ, Ebû Alî el-Hasen. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbn YA'KÛB el-MAGRİBÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-Fettâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Halîl İbrâhîm Halîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnu'l-BENNÂ el-MERRÂKUŞÎ, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Usmân el-Ezdî el-'Adedî. *er-Ravdu'l-Merî' fî Sinâ'ati'l-Bedî'*. thk. Rıdvân Benşakrûn. ed-Dâru'l-Beydâ: Dârun'-Neşri'l-Magribiyye, 1985.
- İbnu'l-ESÎR el-HALEBÎ, Necmuddîn Ahmed b. İsmâîl. *Cevheru'l-Kenz: Telhîsu Kenzi'l-Berâ'a fî Edevâti Zevi'l-Yerâ'a*. thk. Muhammed Zaglûl Sellâm. İskenderiye: Munşetu'l-Meârif, 2009.
- İbnu'l-MU'TEZZ, 'Abdullah. *Kitâbu'l-Bedî'*. thk. Ignatius Kratchkovsky. Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1982.
- İbnu'z-ZEMLEKÂNÎ, Kemâluddîn Abdulvâhid b. Abdulkerîm. *et-Tibyân fî 'İmi'l-Beyâni'l-Mutli' alâ İ'câzi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Matlûb-Hadîce el-Hadîsi. Bağdat: Matbaatu'l-Ânî, 1964.
- İDHÂM, Esmâ Suûd. "Tecâhulu'l-Ârif: Kırâetun Tedâvuliyye". *Câmi'atu Bâbil Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyeti'l-Esâsiyye li'l-'Ulûmi't-Terbeviyye ve'l-İnsâniyye* 23 (2015), 75-85.

- İSFERÂYİNÎ, 'İsâmuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh. *el-Atvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulum*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- KEFEVÎ, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî. *el-Kulliyat: Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûk el-Lugaviyye*. thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Misrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1998.
- KILIÇ, Hulusi. "Belâgat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- MUNÂVÎ, Muhammed 'Abdurraûf. *et-Tevkîf 'alâ Muhimmâtî't-Te'ârîf*. thk. 'Abdulhamid Sâlih Hamdân. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1990.
- MUTENEBBÎ, Ebu't-Tayyib. *Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî bi-Şerhi Ebi'l-Bekâ' el-'Ukberî*. nşr. Mustafâ es-Sekkâ' - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulazîz Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- NÂBLUSÎ, Abdulganî. *Nefehâtu'l-Ezhâr alâ Nesemâti'l-Eshâr*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.
- SAFİYYUDDÎN el-HİLLÎ, Ebu'l-Mehâsin Abdulazîz b. Serâyâ b. Alî. *Dîvânu Safiyyuddîn el-Hillî*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- SAFİYYUDDÎN el-HİLLÎ, Ebu'l-Mehâsin Abdulazîz b. Serâyâ b. Alî. *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî Ulûmi'l-Belâga ve Mehâsini'l-Bedî'*. thk. Nesîb Neşâvî. Beyrut: Dâru Sâdir, 1992.
- SA'LEB, Ebu'l-Abbâs. *Şerhu Şî'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. thk. Fahrüddîn Kabâve. Mektebetu Harûni'r-Reşîd li't-Tevzî Dimeşk, 2008.
- SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Muhammed b. 'Alî. *Miftâhu'l-'Ulûm*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- ŞENTEMERÎ, el-A'lem. *Şî'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. thk. Fahrüddîn Kabâve. Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980.
- SİCİLMÂSÎ, Ebû Muhammed el-Kâsim el-Ensârî. *el-Menza'u'l-Bedî' fî Tecnîsi Esâlîbi'l-Bedî'*. thk. Allâl el-Gâzî. Rabat: Mektebetu'l-Meârif, 1980.
- SUBKÎ, Ebû Hâmid Bahâuddîn Ahmed b. Alî b. Abdulkâfî. *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003.
- TEFTÂZÂNÎ, Mes'ûd b. 'Umer Sa'duddîn. *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013.
- TEFTÂZÂNÎ, Mes'ûd b. 'Umer Sa'duddîn. *Muhtasaru'l-Me'ânî*. thk. Ridâ Lutfî. Kum: Dâru'l-Fikr, 1411.

ZU'R-RUMME, Gaylân b. 'Ukbe el-'Adevî. *Dîvanu Zi'r-Rumme: Ŗerhu'l-Îmâm Ebî Nasr Ahmed b. Hâtem el-Bâhilî*. thk. Abdulkuddûs Ebû Sâlih. Beyrut: Muessesetu'l-Îmân, 1982.

TAJĀHUL AL-ĀRIF (FEIGNED IGNORANCE): CHRONOLOGICAL BACKGROUND, THE PROCESS OF BECOMING A TERM, STYLE, AND PURPOSE

 Metin PARILDI^a

Extended Abstract

Comprised of two words, *tajāhul al-ārif* (feigned ignorance, pretended ignorance) is a noun phrase meaning "the ignorance of a person who knows." It is produced from the words *tajāhul*, which means "to pretend not to know", and *ārif*, which means "the one who knows." In Arabic rhetoric, on the other hand, it is a type of embellishment that is briefly described as "presenting or saying something known as unknown due to a purpose."

A more comprehensive definition can be achieved as follows: To strengthen the word in poetry, prose, and speech, with the aim of condemning, bewilderment, sarcasm, humiliation, exaggerated praise, exaggerated slander, exaggerated exaltation, a distraction from love, forcing the addressee to confess, and for the intimacy with the addressee, It is asking or expressing a known issue as if one did not know.

Tajāhul al-ārif has been expressed in different terms by the rhetoricians in the historical process. It is stated that Ibn al-Mu'tazz (d. 296 A.H./908 C.E.) was the first to mention this type of embellishment with the term *tajāhul al-ārif*. The later rhetoricians used various terms like *tajāhul al-ārif* and *mazj al-shakk bi al-yakīn*, *al-tajāhul*, *al-tashakkuk*, *savq al-ma'lūm masāqa gairih*, *irhā al-'inān*, *al-i'nāt*. Among these, the term *tajāhul al-ārif* gained general acceptance over time and took its place in the *ilm al-badī'* (science of discourse of embellishment) discipline of systematic Arabic rhetoric.

According to some rhetoricians, one of the main elements in the problem of naming this type of embellishment is the Qur'an. Because of the abundance

^a Assoc. Prof., Erciyes University, mparildi@erciyes.edu.tr

of examples of this type of embellishment in the Qur'an, as in Arabic poetry and prose, the mention of the word "*tajāhul*", which is derived from the root of "jah", together with the verses was not welcomed, and this situation forced some scholars to find other terms. Some scholars such as Ibn al-Mu'tazz, al-'Askarī (d. 395 A.H./1009 C.E.), al-Baghdādī, Usāma b. Munqidh, Ibn al-Zamlakānī, es-Sicilmāsī, al-'Alevī, Ibn Qurkmas used the terms *tajāhul al-ārif* or *al-tajāhul*, but they did not give any examples from the Qur'an under this heading. Although different terms are used, when we look at the examples given, it is seen that the scope is the same.

Ibn al-Mu'tazz, who used the term *tajāhul al-ārif* for the first time in his book *al-Badī'*, sufficed with giving a few examples without defining this term and giving information about it. The examples are only from poetry and he did not give any examples from the Qur'an.

Abu Hilāl al-'Askarī gave this type of embellishment under the title of *tajāhul al-ārif ve mazj al-shakk bi al-yaqīn* in his work called *Kitāb al-Smātain*. al-'Askarī described this type of embellishment as "expressing a known fact with a doubtful style in order to strengthen the word".

Ibn Rashīq al-Qairawānī (d. 456 A.H./1064 C.E.) gave the name *al-tashakkuk* to this type of embellishment. *al-Tashakkuk* is one of the witty, beautiful, and pleasant expressions in poetry, prose, and speech; He stated that, unlike *guluw* and *ighrāq*, it is sweet to the human soul and leaves a nice effect.

Usāma b. Munqidh (d. 584 A.H./1188 C.E.) gave this type of embellishment under the title of *tajāhul* in his work named *al-Badī' fī Naqd al-Shi'r* and gave many examples without explanation.

al-Sakkākī (d. 626 A.H./1229 C.E.), who broke new ground and determined the turning point in Arabic rhetoric with his work called *Miftāh al-'Ulūm*, divided this book into three parts, and discussed the issues of rhetoric in the third part. In *Miftāh al-'Ulūm*, he said "one of the badī' types of embellishments related to meaning is *sawq al-ma'lūm masāqa ghairih*" and named the type of embellishment of *tajāhul al-ārif* in this way. He stated that he did not want to name this type of embellishment with "tājāhul".

Ibnu'z-Zemlakani (d. 651 A.H./1253 C.E.) used the term *al-tajāhul* and described it as follows: "By giving (the interlocutor) the assumption that you do not know something you know, and because of the strong similarity between the two things mentioned (mushebbeh and mushabbeh bih), you know what you know. It's your asking, assuming you have doubts about that thing."

Ibn Abu al-Isba' al-Misri (d. 654 A.H./1256 C.E.) preferred the term *tajāhul*

al-ārif and stated that it was Ibn al-Mu'tazz's nomenclature, while others called it *i'nât*.

Badr al-Dīn Ibn Mālik (d. 686 A.H./1287 C.E.) gave examples that fall within the scope of *tajāhul al-ārif* on the subject of *istifhām*. Ibn Mālik said that this type of theology, in which the *istifhām* goes beyond the truth, is called *i'nât*, and that Ibn al-Mu'tazz named it *tajāhul al-ārif*.

Hatīb al-Qazwīnī (d. 739 A.H./1338 C.E.), one of the theorists of Arabic rhetoric, adopted al-Sakkākī's naming of *tajāhul al-ārif* as "*sawq al-ma'lūm masāqa ghayrih*", but by making an addition, *sawq al-ma'lūm masāqa ghayrih li -nuktatin ka al-tawbīh wa al-mubālagha fī al-madh aw fī al-zamm wa al-tadalluh fī al-hubb*. This long naming also includes the description of this type of embellishment.

Yahyā b. Hamza al-'Alavī (d. 749 A.H./1348 C.E.) named this type of embellishment *al-Tajāhul*. Its recipe is very similar to that of al-Zamlakānī.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Badi, Tajahul al-Arif, Feigned ignorance.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

